

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE

Denizli

Yerel Tarih ve Kültür Dergisi

Sayı:17 (Ocak-Şubat-Mart 2008)

- Küçüka'lar • Merkez Efendi
- Havacılığı Güçlendirme Kampanyasında Denizli • Mübadele'de Denizli
- Denizli Kitabeleri

Benim naziz
vücutum elbet
bir gün toprak
olacaktır, ama
TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ilelebet payidar
kalacaktır...

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE
DENİZLİ
DERGİSİ

ÖĞRENCİLERİMİZE
BURLAR

SOSYAL
ETKİNLİKLER
VE
GEZİLER

KİŞİSEL GELİŞİM
KURSLARI

SANATA
DESTEK

CSA
CAFER SADIK ABALIOĞLU
EĞİTİM ve KÜLTÜR VAKFI

ÇAMLIK CAD.6017 SK. NO:9 KAT:2-3 KINIKLI - DENİZLİ TEL: 0 258 213 43 00 FAKS: 0 258 213 16 50

Necip Ali Küçüka,
çalışma odasında
(Olçay Seçilmiş
albümünden)

Geçmişten Günümüze
DENİZLİ
Yerel Tarih ve Kültür Dergisi
(Üç aylık dergi)

CSA
CAFER SADIK ABALIOĞLU
EĞİTİM VE KÜLTÜR VAKFI

adına
İmtiyaz Sahibi
M. Ali Abalıoğlu

Genel Yayın Yönetmeni
Ömer Gökmen (Sorumlu)

Yayın Danışmanı
Prof. Dr. Önder Göçgün

Editör
Süleyman İnan

Yayın Kurulu
Önder Göçgün
Ömer Gökmen
Süleyman İnan
Metin Türktaş
Serif Kurludağ
Faruk İnceoğlu
Coşkun Önen

Koordinatör
Besim Ogelman

İletişim ve Dağıtım Sorumlusu
Mehmet Korkutalp
Ayşe Karakaya

Kapak Tasarım
Mümin İnan

Tasarım - Uygulama
Mac Art
Grafik Tasarım-Görsel İletişim
www.macarttanitim.com

Baskı -cilt
Türker Ofset

İletişim
Çamlık Cd. 6017 Sk.
No:9 Kat:2-3
Kınıklı/DENİZLİ
Tel : 0 258 233 43 00
Faks:0 258 233 16 50
www.csavakfi.org.tr
www.abalioğlu.com.tr/dergi.htm

Yazılar, yazarların yasal sorumluluğu
altındadır.

Gönderilen yazılar geri
gönderilmez.
Dergide yayımlanan
yazı ve dokümanların
tamamının veya
bir kısmının yeniden
yayımlanması için
izin gerekmektedir.

Dergi Ücretsizdir.

Merhaba

Yeni bir sayımızla, sizlere ulaşmanın ve sizlerle buluşmanın heyecanını yaşadığımızı, öncelikle dergi adına paylaşmak isterim.

Geçmişten Günümüze Denizli'nin bu sayı için belirlediği dosya konusu Denizli'de önemli iz bırakmış Küçüka'larla ilgili.

Bu aileden önemli üç ismi ele aldık:

Necip Ali Küçüka, Mustafa Naili Küçüka ve Ferit Ali Küçüka.

Böylelikle zaman zaman birbirine karıştırılan bu kişileri yakından tanımaya amaçladık. Bugün, hayatta olan yakınları ile yaptığımız görüşmelerden, onların bize gösterdiği ilgiden hem çok memnun olduk, hem de yeni şeyler öğrendik. Bu noktada müteşekkirdiğimiz isimleri zikretmeliyiz: Ali Küçüka, Şâdan Küçüka, Özden Berkman Küçüka, Nazan Küçüka, Olçay Seçilmiş, Oktay Soymen ve Teoman Küçüka.

Daha önceki sayılarda "Denizli'de ilk uçak" yazısıyla çok fazla takdirin sahibi olan Emekli Kurmay Albay Hüseyin Şimşek'in, bu sayımızdaki yazısı da önceki gibi hayli ilgi görecektir. Çünkü, yine çok az bilinen bir konuya temas edildi. Dergi heyeti olarak, fotoğrafları temin ettiğimiz Hava Kuvvetleri Komutanlığına içtenlikle teşekkür ediyoruz.

Atatürk döneminde Türk tarih çalışmalarının içinde olmuş önemli bir isim olan İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın 1929'da yazdığı ve içinde Denizli'deki kitabelerden söz eden "Kitabeler" adlı kitap, Önder Göçgün tarafından tanıtıldı. Ayrıca, bu kitapta geçen ve şimdiye dek okunmayan Denizli ile ilgili bazı kitabeler günümüz diline yine onun sayesinde çevrildi. Bu konuyla ilgili sayabileceğimiz Beylikler dönemindeki Denizli'ye dair belgelerden biri olan Denizli sikkeleri ile ilgili yazıyı da Veysi Akın kaleme aldı.

Tahir Kodal, yazısında, 1923-24 yıllarındaki mübadelede, Denizli'ye Yunanistan'dan gelen Müslüman-Türk ahali hakkında özetleyici bilgi aktardı.

Denizli'nin önemli simalarından Merkez Efendi'ye dair derli toplu bilgileri yetkin bir isim, tarih profesörü M. Ali Ünal ortaya koydu. Merkez Efendi'yle ilişkili Şerif Kurludağ'ın "Mesir Macunu" ve Cumhur Erk'in "Merkez Efendi Söylenceleri" yazıları da bu temel yazıya zenginlik kattı.

En iyi dileklerimizle...

Süleyman İnan

2-8 Necip Ali KÜÇÜKA

Süleyman İNAN

9-13 Ferit Ali KÜÇÜKA

Ali DIRANAS

14-19 Mustafa Naili KÜÇÜKA

Ercan HAYTOĞLU

20-25 Türk Havacılığını Güçlendirme Kampanyasında Denizli

Hüseyin ŞİMŞEK

26-30 Denizli Kitabeleri

Önder GÖÇGÜN

31 Murad ve İshak Beylerin Sikkeleri

Veysi AKIN

32-37 Merkez Efendi

Mehmet Ali ÜNAL

38-40 Mübadele'de Denizli

Tahir KODAL

Necip Ali Küçükca, Cumhuriyet'in erken yıllarında İstiklal Mahkemesi üyeliği ve siyasî müsteşarlık görevleri yanında, Türk inkılâp hareketlerinin fikrî düzeyde yayılmasında önemli katkılar sağlamış önde gelen siyasî bir kişiliktir. Sivas Kongresi'nden itibaren Atatürk'ün hep yakınında olmuş, Cumhuriyet'ten sonra dönemin yönetim seçkinleri arasında yerini alarak belli başlı alt-lider figürlerden biri olarak dikkat çekmiştir.

Atatürk Dönemi Entelektüel Politikacılarından

Necip Ali Küçükca

Yrd. Doç. Dr. Süleyman İNAN
Pamukkale Üniversitesi Öğretim Üyesi

Çaybaşı'ndaki
aile ocağı, 1935.

Necip Ali kendisini, nesli gibi çöken hayat ile doğan hayatın ortasında bulur. 1892'de Denizli'nin Çayırbaşı (şimdilerde Çaybaşı adıyla anılan) mahallesinde, bulunduğu yerin adını alan caminin karşısındaki hâllice denilecek ahşap bir konakta -mahalli ağızda "hanây" da-doğar. Denizli, İmparatorluk başkentine epey uzak sâkin ve küçük bir taşra şehridir. İdarî statü olarak Aydın Vilayetine bağlı sancak durumunda olan Denizli'nin bu sıralarda nüfusu ortalama 27 bindir ve şehirde ayrıca çoğu Rum olmak üzere 2 bini aşkın gayrimüslim yaşar.

Babası kereste ticareti ile uğraşan Küçük Ağa Zâdelerden Ali Bey etrafça tanınan köklü ailelerdendir. Annesi Fatma Huriye Hanım'ın ailesi de Denizli'nin eşrafındadır. Necip Ali ve kendisinden 19 yaş küçük olan diğer erkek kardeşi Ferit Ali de, babalarının ismi olan "Ali"yi âdet üzerine ikinci isimleri olarak almıştır. Ailenin ilk çocuğu olan Necip Ali'nin en küçük kardeşi Ferit Ali'den başka Nadire ve Saadet isimlerinde iki kız kardeşi daha vardır.

Şaziye Hanım'la 1923'te evlenen N. Ali'nin, Kemal Necip ve Vural adında iki erkek çocukları olur. N. Ali, büyük oğluna, candan bağlı olduğu Gazi Paşa'nın "olgunluk, eksiksizlik" anlamına gelen Kemal ismini verir. Görenek devam ettirilerek Kemal'e ikinci isim olarak babasının ismi "Necip" de eklenir. Diğer oğlunun isim babası ise N. Ali'nin kendisi değil, bizzat Atatürk olmuştur.

İlköğrenimini çocukluğunun geçtiği mahallesindeki Çayırbaşı Mektep'te aldığı bilinen N. Ali, 1909 yılında yaşadığı şehrin tek lisesi olan Denizli İdadî'sinden mezun olur.

Ne çocuk, ne delikanlı denilebilecek bir yaşta Darülfünun'da hukuk öğrenimi görmek için İstanbul'a gelir. İstanbul, bu sıralarda baş döndürücü, göz alıcı ve kamaştırıcı; ama bir o kadar da tehlikelidir. Meşrutiyetin o heyecanlı "hürriyetçi" günleri sona ermiş, iç huzur bozulmaya başlamıştır; örneğin N. Ali'nin söyleyişle "aydın bir tenkitçi olmaktan başka bir kusuru olmayan" "zavallı" Ahmet Samim, Hasan Fehmi ve Zeki Bey'ler öldürülmüştür. Geriye dönüp bakıldığında, pek çokları

gibi Necip Ali de Meşrutiyeti bir inkılâp olarak karşılamış; ilk günlerde belli ki "bayrağımız, şanımız; hürriyet imanımız..." diye söylenen Hürriyet Marşına tempo tutmuştu.

Ne olduğu ve nasıl savaşa girildiğini çok kimsenin anlayamadığı Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1914'te, N. Ali İstanbul Hukuk'un son sınıfındadır. Fakat, çok geçmeden "Almanya'nın çıkarları uğruna uçuruma sürüklendikleri" bu savaşa çağılır ve okulundan mezun olamadan Kafkas Cephesinde Birinci Kafkas Kolordusu kıtalarında ve karargâhında yer alır.

Seferberlik sona erip İran'dan memleketi Denizli'ye istirahat için geldiğinde, bu kez İzmir'in Yunanlılar tarafından 15 Mayıs 1919'da işgal edildiği haberiyle sarsılır. Yunan işgaline karşı tepki veren ilk beldelerden biri olan Denizli'de çok geçmeden Müftü Ahmet Hulûsi Efendi'nin başkanlığında örgütlenen Kuvâ-yı Milliye hareketi içinde N. Ali de faal yerini alır. İzmir'in işgalinden on gün sonra oluşan "Denizli Heyet-i Milliyesi", cephelere gönüllü toplanmasında ve yardım gönderilmesinde, çevre il ve ilçelerde millî teşkilatlanmayı teşvik etmesinde önemli roller üstlenir.

7 Ağustos 1919 tarihinde Erzurum Kongresi'nden çıkan kararlarda, bütün ülkeyi kapsayacak ve tüm cemiyetleri bir çatı altında toplayacak Sivas'taki kongreye her ilden temsilci isteyen Atatürk'ün çağrısıyla Necip Ali'nin siyasi hayatının ilk safhası başlar. Hukuk öğrencisi olarak öne çıkan N. Ali, Sivas Kongresi'ne katılmak üzere memleketi Denizli'den seçilen üç murahhasından biri olur. Diğer iki temsilci arkadaşından biri sonraki dönemlerde Denizli'den milletvekili olacak Belevli Başağazade Yusuf (Başkaya) Bey; diğeri de "kızan"ının öldürülmesinde pay sahibi olduğu düşünülerek Demirci Mehmet Efe tarafından 9 Temmuz 1920'de kurşunlanan Dalamanlızade Mehmet Şükrü Bey'dir. Halk arasında "tatar arabası" adıyla meşhur demir tekerlekli çift atlı araçla 18 Ağustos günü başlayan yolculuk iki hafta sürer. İstanbul Hükümetinin takibinden kaçan ve her an tevkif endişesi taşıyan üç kişi tehlikeli bir yolculukla Afyon-Konya-Niğde-Kayseri hattını izleyerek Sivas'a gelir.

Necip Ali Küçüka

Baba adı: Küçükağazade Ali
Ana adı: Fatma Huriye
Eşinin adı: Şaziye
Çocukları: Kemal Necip, Vural

- 1892 Çaybaşı'nda dünyaya geldi.
- 1914 Kafkas Cephesinde savaştı
- 1919 Sivas Kongresi'nde Denizli delegesi İstanbul Hukuk'tan mezun oldu
- 1923 Denizli milletvekili seçildi.
- 1925 Ankara İstiklal Mahkemesi savcısı
- 1931 "Kadın Hukuku" kitabını yayımlandı
- 1933 Halkevleri yöneticisi
- 1936 "Çocuk Hukuku" kitabı yayımlandı.
- 1937 Millî Savunma Bakanlığı'nda siyasi müsteşar oldu
- 1940 "Hakikat" adlı gazete çıkardı
- 1941 Büyükkada'da hayatını kaybetti

Atatürk döneminde Ankara'nın uzun süre tek portrecisi olarak tanınan Saip Mualla Tuna'nın kaleminden Necip Ali Küçüka'nın resmi.

Necip Ali'nin ailesi: Necip Ali Küçüka, Fatma Huriye, Ağazade Ali (oturanlar), Nadire, Ferit Ali ve Saadet (ayaktakiler)

Necip Ali ve kardeşi Ferit Ali.

4 Eylül 1919'da açılan kongrenin yapılacağı yer olan Sivas Sultanisi'nde, M. Kemal Paşa'ya ayrılan odanın önünde, N. Ali'nin içinde olduğu Denizli delegeleri M. Kemal Paşa'yla karşılaşır. Adı bir efsane gibi dolaşan M. Kemal Paşa'nın onlara rast gelmesi ile kendilerini takdim ederler, ona bölgedeki Heyet-i Milliyeler ve Aydın Cephesi hakkında bilgiler verirler. İşte bu anda, M. Kemal Paşa'nın, onlara "sizlerin Aydın Kuvâ-yı Milliye cephesinde patlattığınız silah sesleri Versay Sarayını çinlattı" biçimindeki iltifatkar sözleri kayıtlara geçer.

N. Ali'nin Sivas Kongresi üyeleri içinde temayüz ettiği, kongrede gündeme geçilmeden öncedir. Kongrede önerilen ve tartışmaları üç gün boyunca süren tekliflerden biri, kongrenin herhangi bir partinin faaliyeti olmadığına, özellikle İttihat ve Terakki Fırkası'yla hiç bir ilgisinin bulunmadığına yeminle teyit edilmesi idi. Sivas Kongresi'nin hiçbir partiye dayanmaması ve amacının sadece Türk vatanını kurtarmak olması gerektiği fikrini işleyenlerin başında N. Ali Bey gelir.

Kongre üyelerinin çoğunluğunun destek verdiği bu görüşün isabeti tartışmalar sonunda anlaşılır; çünkü kongre üyeleri İttihatçı olmadıklarını ve başka bir partinin hizmetine amade olmayacaklarını hazırladıkları yemin metniyle kabul ederler.

Sivas Kongresi'nde en çok tartışılan konulardan biri de "manda" meselesidir. 8 Eylül günü bu konuda yapılacak görüşmelere geçilmeden önce Rauf (Orbay) Bey'in odasında gerçekleşen hususi sohbetinde, N. Ali'nin "manda" karşılığı konusundaki hassasiyeti latife kaldırmayacak ölçüde kesin bir tutum içerir. İleriki yıllarda da bu tutumunu, Türkiye'nin izleyeceği dış politikasının temel dayanağının "istiklal-i tam" olduğu şeklindeki açıklamalarıyla pekiştirir.

Mütareke döneminin İstanbul'unda Meclis-i Mebusan'ın toplandığı tarihlerde Necip Ali, kimliğini gizleyerek İstanbul'a gider ve seferberlik çağrısıyla yarım bırakmak zorunda kaldığı hukuk öğrenimini, verdiği son sınıf sınavlarıyla bu sırada tamamlar ve nihayet diplomasını alır.

Kafkas Cephesinde 4 yıl

Dört yıl süren I.Dünya Harbi'nde Kafkas cephesinde nakliye zabiti olarak çeşitli görevler alan Necip Ali, o kadar uzun zaman kalmıştır ki, kendisinden bir haber alınamadığı için ailesi ondan ümidi kesmiş, hatta babası Ali Bey oğlunun şehit düştüğünü zannederek kedere düşmüştür.

Necip Ali, "entelektüel" bir kişi olarak da Cumhuriyet'in ilk yıllarına damgasını vurur. Onun, özellikle hukuk üzerine kaleme aldığı üç kitabı, alanında literatüre giren eserler olarak zikre değerdir:

Kadın Hukuku (1931),
Çocuk Hukuku (1936)
ve Evrensel Amme Hukuku (1937).

Necip Ali Küçüka'nın milletvekilliğinin ilk yılı, 1923.

Necip Ali Küçüka ve eşi Şaziye Hanım,
Ankara Güvenpark'ta.

Bu arada Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılmış, yoğun faaliyetlerini sürdürmektedir. Öte yandan ülkede devam eden ölüm-kalım savaşında Necip Ali 57. Fırkada görev alır. Bir müddet için terhis edildiğinde, hukuk mezunu olarak ilk işini Denizli'de Mahkeme Azası olarak yapar ve bu devlet memuriyetini yaklaşık bir sene boyunca sürdürür. Sarayköy savcılığına tayin edildikten kısa bir zaman sonra da, yeniden silah altına alınır. Bu kez görevinin yerli, İkinci Fırka Erkânı Harbiyesi ve Birinci Ordu İstihbarat Şubesi Üçüncü Kısım Amirliği'dir.

N. Ali, terhis edilmeden önce, II. TBMM dönemi için 1923 yazında yapılan genel seçimlerde Denizli'den milletvekilli seçilir ve ölümüne kadar sonraki meclis dönemlerinde de (III., IV., V. ve VI. dönem) milletvekilliğini sürdürür. N. Ali'nin 18 yıl sürecek milletvekilliği, VI. TBMM döneminin ikinci yılında ölümüyle sona erer.

N. Ali'nin ilk sıralar Meclis'teki görevi, Tasarı Komisyonu ve İç Tüzük Komisyonunda, iş görüşmelerin tutanak özetini düzenlemek olan kâtipliktir. Aynı zamanda çeşitli komisyonlarda (İktisat, Ziraat, Kitaplık) üyeliklerinde bulunan N. Ali'nin en son içinde yer aldığı ve görevini uzunca sürdürdüğü komisyonlar, Anayasa ve Adliye Komisyonlarıdır. Görevi, kendisine gelen tasarı ve teklifleri inceleyerek görüş bildirmek olan komisyonlarda üyeliklerde bulunan N. Ali, milletvekilliğinin ilk yılından itibaren TBMM'nin çalışmasını ve işleyişini yakından tecrübe eder.

Vural'ın isim babası Atatürk'ü

N. Ali'nin yeğeni Ali Küçükka'nın babası Ferit Ali Bey'den dinlediğine göre, Vural'ın isim babası Atatürk'tür: "Vural'ın doğumu sırasında dışarıda dondurucu soğuk varmış. Öyle ki, musluklardan su damlamıyormuş. Şaziye Hanım'ın doğum sancıları başlayınca, çare olarak iki katlı evlerinin karşısındaki Güven Park'ın havuzundan donmuş suları koymuşlar tenekenin içine, kırmışlar buzları, kaynatmışlar. Bu doğum telaşı sırasında, evin telefonu çalmış. Necip Ali'nin kardeşi Ferit Ali Bey çıkmış telefona. Telefonun öbür ucundaki Atatürk, hemen sormuş 'Necip Ali nerede' diye. Ferit Bey de durumu anlatmış. Gazi Paşa da 'Necip Ali'nin oğlunun ismini ben koyacağım' demiş, sonra heceleyerek söylemiş ismi 'Vur-al'. Sonraları bile, Atatürk Necip Ali'ye dönerek 'Vural nasıl' diye sormuş".

Ankara İstiklal Mahkemesi üyeleri Ali Kılıç, Necip Ali, Reşit Galip ve Ali Çetinkaya (oturan)

Necip Ali, Sivas Kongresi için giderken yaşadığı maceralı yolculuğunu şöyle aktarır:

"Afyona uğradık. Orada muhasarrif, son zamanlarda Vahideddin mabeyincisi olan biri idi. Fakat Afyonlular tamamıyla Kuvâ-yı Milliyeci idiler. Böylece gerek halkın, gerek 23. Fırkanın müzaheretini (yardımlarını) sayesinde muhasarrif bize bir şey yapamadı.

Afyon'dan Konya'ya gittik. Orada meşhur Artin Cemal vali bulunuyordu. Bu adam zaten bizi bekliyormuş... Tabii kara gözlerimize aşık olduğu için değil, Yakalamak için...

Artin Cemal, bizim Konya'ya girdiğimizi öğrenmiş, fakat nereye yerleştiğimizi bir türlü anlayamamıştı. Halbuki biz basit, kendi halinde yolcular gibi otele inmiştik. Ve Konya'dan ayrılırken, heybelerimizde bulunan Aydın vilayetinin feryat ve istimdah (imdat isteme) beyannamelerimizi bol bol dağıtmayı da ihmal etmemiştik. Bu, Artin Cemal'i büsbütün çileden çıkarmıştı.

Konya'dan Bor yoluyla Niğde'ye gittik ve bilahare mebus olan merhum Ratip zâde Mustafa'nın evine misafir olduk.

Niğde ve havalisi Kuvâ-yı milliyeye teşkilatı için bir müddet orada kalarak çalıştık ve firkadan tedarik ettiğimiz yeni asker vesikalarıyla ve nefer kıyafetinde tekrar yola çıktık. Ben, artık, Sivas'ın Çavuşbaşı mahallesinden 312 doğumlu Hasan oğlu Memiş idim. Bu yollarda sefer yapan Amerikan kamyonlarıyla Kayseri'ye ulaştık.

Kayseri'ye ayak bastığımız zaman başımıza geleni hâlâ unutamam. Şehrin medhalinde (girişinde) Yeni Turan otelinin önünde heybelerimizi yere koymuş, bakınıyorduk. Çünkü etrafımızı polisler sarmıştı. Kendi kendime 'Eyvah yakalandık!' diyordum. Önümüzdeki heybeler beyannamelerle dolu idi. Şimdi şu polisler yanımıza yaklaşsalar ve heybelerimize el atsalar her şey meydana çıkacak ve bir türlü peşimizi bırakmayan Artin Cemal'in ekmeğine yağ sürülmüş olacaktı. İşte tam o sırada fırka kumandanı Mümtaz, imdadımıza bir Hızır gibi yetişti. Vaziyetin vahametini sezmişti. Hemen arkadaşına sestendi; 'Yusuf Efendi, hanlı etradın?...'. Arkadaşım selam vaziyeti alarak cevap verdi: 'Hazır efendim, ancak polisler bize müşkülât çıkarıyorlar'. Biz, sözde firkaya yağ mübayaasına (satin almaya) gidiyorduk. Bu halî gören komiser, yerinden fırladı, fırka kumandanının yanına koştu ve 'afedersiniz kumandan bey' dedi 'yanlışlık olmuş. Niğde'den üç ihtilalci geliyormuş da. Biz onları zannettik'. Pekâlâ tahmin edersiniz ki, aradıkları o 'üç ihtilalci' içlerinden kıs kıs gülererek, özür dileyen polislerin önünden mağrur ve keyifli geçip gittiler".

Çoğumuzun yalnızca İstiklal Mahkemesi'nin meşhur "Dört Allier"inden biri olarak tanıdığı Necip Ali, Atatürk dönemi boyunca Cumhuriyet fikri üzerinde etraflı bir kamusal tartışmanın içinde kalmakla devrin önde gelen politikacılarından biri olarak başka bir şöhreti hak eder.

N. Ali Bey, Cumhuriyetin kuruluşundan sonra önemli görevler üstlenir. Onun devlet seçkinleri içindeki konumunu ve politik çizgisini iyice belirleyecek olan görevi de, asıl, 1925-1927 yılları arasında Ankara İstiklal Mahkemesi'nde savcılık yapmasıdır. Şeyh Said İsyanı'ndan sonra İsmet Paşa Hükümeti'nin güvenoyu aldığı gün, yani 4 Mart 1925'te ülkede huzur ve güveni sağlamaya

yönelik çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu ile İstiklal Mahkemeleri'nin yeniden kurulmasına karar verilmiştir. Bundan üç gün sonra da, kurulacak iki (1-İsyan Bölgesi, 2-Ankara) İstiklal Mahkemesinin üyeleri TBMM tarafından seçilir. Sıkıyönetim dışında kalan yerlerde işlenen siyasi ve asayiş suçlarına bakmak üzere kurulan Ankara İstiklal Mahkemesi'nin başkanlığına Afyon Milletvekili Ali (Çetinkaya) Bey; üyeliklerine ise Antep Milletvekili Ali (Kılıç) Bey, Rize Milletvekili Ali (Zırh) Bey seçilmiştir. Mahkemenin savcılığına getirilmesine rağmen, ailesinin rahatsızlığı dolayısıyla 21 Mart'ta istifa eden İzmir Milletvekili Necati (Uğural) Bey'in yerine, ertesi gün Denizli Milletvekili Necip Ali (Küçük) Bey seçilir. Daha sonra "Dört Ailler" olarak ün kazanacak ve görevi iki yıl sürecek bu mahkemenin çalışmaları daha çok saltanat ve hilafeti yeniden ihyâ etmeye yönelik faaliyetlerin bertarafına odaklanır.

N. Ali, İstiklal Mahkemesi görevinden sonra Meclis'te kâtiplik, idare amirliği ve komisyonlarda üyelik yapar; fakat bu arada nihayet sevebileceği bir alana yönelir: kitaplar ve fikirler... Tefekkür ve mütalaa ettiği hukuk teorileri ile uğraşısı, onu 1931'de "Kadın Hukuku" adlı

kitabı yayımlamasına kadar götürür. 1937'de basılan, yine içinde kısmen teorisini tartıştığı diğer kitabı da "Çocuk Hukuku" başlığını taşır. Bundan başka N. Ali, başta Ulus ve Ülkü olmak üzere bazı ulusal gazete ve dergilerde nazari yaklaşımlar getiren güncel yazılar kaleme alır. 1932'de başlayan ve iki yıl kadar sürececek Halkevleri yöneticiliğini üstlendiğinde de, kendisini düzenli olarak

Halkevleri'nin çalışmaları ve inkılâp ideolojisi hakkında yazmaya verir. Diyebiliriz ki 1930'lı yıllar onun yazın hayatının en verimli devresidir.

Hukukta nazariyelerle uğraşacak kadar teknik formasyonunun yeterli olması ve Fransızca'ya, çeviri yapabilecek derecedeki hâkimiyeti N. Ali'ye yurt dışı temsil görevleri getirir. Amacı dünya genelinde barışı tesis etmek ve devletlerarası ilişkilerde beliren sorunlara (işsizlik, açlık, çocuk ve kadınların durumları gibi) hakem kurulu işlevigörerek çözüm getirmek, nihayetinde bağlayıcı olmayan öneriler sunmak ve belli aralıklarla konferanslar yapmak olan Uluslararası Parlamentolar Birliği'nin Türk Grup Başkanlığına getirilir. Türk Parlamenterler Grubu 1932 yılının mayıs'ında 21 milletvekilinin katılımı ile kurulmuş ve aynı gün yapılan toplantıda grup üyelerinin seçimi ile N. Ali gruba başkan olmuştur. N. Ali, ayrıca, kuruluşu Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar geriye giden

ve amacı Avrupa'daki benzer partiler arasında işbirliği sağlamak olan Radikal ve Benzeri Demokratik Partilerin Uluslararası Birliği'nin Sofya'da 12-14 Ağustos 1933 tarihlerinde yapılan 9. kongresinde Türkiye'yi gözlemci sıfatıyla temsil eder.

Küçük Soyadı

Soyadı Kanunu'nun yürürlüğe girdiği ve herkesin soyadı almaya başladığı 1934 yazında Necip Ali, soyadı olarak önce aile ismi "Küçük"ü tercih eder. Ancak Atatürk'ün ona bir karşılaşma da "Biz ağalığı kaldırmadık mı?" anlamındaki sorusu üzerine, söyleniş olarak yakın ama içinde "ağa" sözcüğünün geçmediği "Küçük", soyadı olarak kabul edilir.

Oktay Soyman

(Necip Ali'nin yeğeni):

"Necip Ali'nin hukukçu kişiliği, 1926'daki Medeni Kanunu TBMM'ye sunan 'Adliye Encümeni' azası olması, o tarihlerde kadın hukuku üzerine kitap yazmış olması, İstiklal Mahkemesinde başsavcı olarak görev yapmış olması ile -bir hukukçu akraba olarak- ve Cumhuriyetin kuruluş yıllarında büyük Atatürk'ün yanında ve hizmetinde olmasından ötürü her zaman gurur duyduğumdur."

Nazan Küçükka

(Necip Ali'nin torunu):

"Necip Ali'nin eşi Şaziye Hanım Kuşadası'ndandı. Çok güzel bir kadınmış. Şaziye Hanım, dedem Necip Ali'yi büyük tutkuyla severmiş. Onun ölümünden sonra uzun süre kendisine gelememiş. Plaklarında hep 'Ömrüm seni sevmekle geçecek' ve 'Nihansın dideden ey mest-i nazım, bana sensiz cihanda can ne lazım' şarkısını dinler dururmuş. Kendisini, sonra iki oğluna adadı. 1966'da hayatını kaybetti."

Daha 1921 yılında, Kütahya'nın işgal edildiği günlerde cephede harp hareketi içinde iken onu yakından tanıyan birinin aktardığı bir anı, N. Ali'nin okuma merakını gösterir: "N. Ali Küçükka, her mola esnasında cebinden kitabını çıkarır, yuları koluna geçirilmiş atı birçok haşarlıklar yaptığı halde okumasını bırakmazdı. Ancak bu okuyuş, insanlardan uzak kalmak isteyen bir yaratılışın kendini avutmak istemesi şeklinde değildi. Herhangi birimizin kısa süren uykudan veya gözünü kapalı dinlenmeden kurtulduğunu görünce kitabını kapar, bize okuduğu yerlerin izahına geçer, fikrimizi sorup düşündüklerini anlatırdı".

Türk Parlamentolar Birliği Başkanlığı onun entelektüel ilgisini dış politikaya kaydırır. Ancak bu ilgide kopmadığı alan hukuk nazariyeleridir. Türk dış politikasının 1930'larda beliren ve daha çok Lozan'dan kaynaklanan sorunlarına devletlerarası hukuk açısından yaptığı değerlendirmelerle çözüm önerilerinde bulunur.

N. Ali'nin, amacı Türk hukukunun her yönden gelişmesine katkıda bulunup daha etkin duruma gelmesine çalışarak Türk milletine hizmet etmek olan ve 1934'te "Hukukçular Cemiyeti" olarak kurulup, 1935 yılının sonunda da "Hukuk İlimini Yayma Kurumu" adını alan kuruma üyeliği ölümüne kadar devam eder. Nitekim N. Ali, hukuk nosyonunu ve dış politikaya bakışını birleştirebildiği dünya çapında barışı tesis edeceğine inandığı evrensel amme hukuku hakkındaki konferansını (sonradan kitaplaşacak) bu kurumda verir.

N. Ali, 25 Mart 1937'de Millî Savunma Bakanlığının siyasi müsteşarı olur; artık o, kendisinden bilgi alınan ve danışılan biri haline gelmiştir. O günlerde, F. Rifki Atay Ulus gazetesindeki köşesinde, yeni atanan tüm bakan müsteşarları için "uzun müddetten beri kamutay (TBMM) ve parti işlerinde müstesna iş ve karakter vasıfları ile tanınmış olduklarından" söz ederek, onları över. Nitekim Başvekil İsmet İnönü, tuttuğu günlük defterine bu sıralarda çeşitli bakanlıklar için düşündüğü isimleri not etmiş ve Necip Ali'nin ismini de Millî Müdafaa Vekilliği'nin

Necip Ali Küçükka'nın kardeşi Ferit Ali'ye yolladığı fotoğrafı (16 Nisan 1930)

karşısına yazmıştır. Bir başka anlatımla, Başvekil İsmet İnönü için N. Ali, hükümetinin son aylarında Millî Müdafaa Vekilli Kâzım Özalp'a alternatif bir isim olarak düşünülmüştür. N. Ali için bakanlık gerçekleşmese de, 25 Ekim 1937'de vuku bulan kabine değişikliği sonrası kurulan I. Celâl Bayar Hükümeti'nde de, yine, müsteşarlık görevini sürdürür. Hem İnönü, hem de Bayar Hükümetinde yaklaşık 8 ay süren N. Ali'nin müsteşarlık görevi, 29 Kasım 1937'de siyasi müsteşarlıkların kaldırılmasıyla ilgili kanunî düzenleme ile sona erer.

N. Ali'nin hukuktan sonra en çok ilgilendiği meslek dalı basındır. 1936'da CHP Basın Bürosu Şefliğini üstlenir. 1938 Haziran'ında kurulan Türk Basın Birliği'nin ilk üyelerinden olan N. Ali, ölümünden önce, aynı birliğin yaklaşık bir yıldır da Yüksek Haysiyet Divanı Başkanlığını yapar. 1940'da ise "Hakikat" adlı bir gazete çıkardığı bilinmekle beraber -eğer özel arşivlerde değilse- bu gazetenin tek bir nüshası bile yoktur.

Yoğun çalışmalarına bir süre ara verip, istirahat etmek için gittiği İstanbul Büyükkada'daki dünüre Prof. Tevfik Berkman'ın evinde 27 Eylül 1941'de hayatını kaybeder. Annesi Fatma Hanım'ın Denizli'den gelmesi için bekletilen cenazesi, 30 Eylül günü Büyükkada'daki evinden alınarak Haydarpaşa'ya törenle nakledilir. Bir polis müfrezesinin selam durduğu törende, İçişleri Bakanı Faik Öztürk, İstanbul Vallsi Lütfi Kırdar, Sıkıyönetim Komutanı Ali Rıza Artunkal hazır bulunur. Saat 3 trenine konulan cenaze, Ankara İstasyonuna ertesi gün sabah saat 9 sularında varır. 1 Ekim 1941 tarihinde Hacıbayram Camii'nde öğleyin kılınan cenaze namazından sonra, N. Ali'nin naaşı oradan belediyenin önüne kadar resmî bir törenle götürülür. TBMM Reisi Abdülhalik Renda, Başbakan Refik Saydam ve Meclis'teki arkadaşları Ankara'daki bu cenaze merasiminde yerini alır. N. Ali'nin cenazesi Yeni Mezarlık'ta toprağa verilir.

Ölümü karşısında çıkan yorumlar, onun daha 49 yaşında iken aniden ve tam verimli çağında ayrıldığı noktasında birleşir.

Necip Ali Bey halka hitap ederken

Necip Ali, doğduğu ve büyüdüğü şehir Denizli'den 1923'ten itibaren ölümüne kadar her dönem milletvekili seçilmesine rağmen, şehri için çok az şey yapabilmiştir. Ancak "kurtarıcı ve kurucu" Atatürk'e ve çevresine yakın olmakla ve ülkeye yaptıkları hizmetle Denizli'nin hep "övüncü" olarak anılacaktır.

Not: Bu yazıya katkısı olan Ali Küçükka, Özden Berkman Küçükka, Nazan Küçükka, Oktay Soyman, Olcay Seçilmiş'e çok teşekkür ederim. Geniş bilgi edinmek isteyenler, "Necip Ali Küçükka" (Bilgi Yayınevi, Ankara, 2007)" kitabıma bakabilirler.

Özden Berkman Küçükka

(Necip Ali'nin ilk gelini):

"8 yaşındaydım. Necip Ali Bey, yaz tatilini geçirmek için Büyükkada Nizam'daki iki katlı evimize gelmişlerdi. Evin kütüphane odasında her zaman ki çalışıyor, yazılar hazırlıyordu. Ona, çok sevdiği üzüm götürmüştüm. İçeri girdiğimde, bir anda panjur omuzuna düştü ve ben 'Ay! dede, başınıza gelecekti' diye tepki verdim ve yanından ayrıldım. Biraz sonra tekrar çalışmaya koyulduğunda, evin başka bir köşesinde Kemal ile Vural çocukça münakaşa ediyorlardı. Bu sırada, Şaziye Hanım 'Necip Bey, hadi gel!' diye seslendi. Fakat, karşılık verilmeyince teyzem bir de bakıyor ki kütüphanenin kapısı önünde Necip Ali Bey yığılıp kalmış. Kalp aksesi geçirmiş."

Siyasete Mesafeli, Edip Ruhlu

Ferit Ali KÜÇÜKA

Ali DIRANAS

1957-1960 yıllarında Denizli Belediye Başkanlığına dostlarının baskısıyla seçildikten üç yıl sonra, 27 Mayıs darbesi ile başkanlığın süresi bitmeden görevinin sona erdirilmesi, zaten hep mesafeli olduğu siyasete ilgisinin büsbütün yok olmasına neden olmuştur.

Ferit Ali Küçükka

Baba adı: Küçükkağazade Ali
Ana adı: Fatma Huriye
Eşinin adı: Şâdan
Çocukları: Ali

- 1912 Çaybaşı'nda doğdu.
- 1918 Katip Çelebi İlkokul'de öğrenci
- 1927 Ankara'da Taş Mektep'de öğrenci
- 1957 Denizli Belediye Başkanı
- 1989 Denizli'de hayatını kaybetti.

1912 yılında Çaybaşı Mahallesi'ndeki evlerinde dünyaya geldi. Babası Ali Bey, Denizli eşrafından Küçükkağazade Hacı Mehmet Ağanın tek erkek evladı idi. Annesi Huriye Hanım ise gene eşraftan Hacı Fakzâde Tevfik beyin ilginç bir tesadüf eseri tek kız çocuğuydu.

Sırasıyla; Necip Ali, Nadire, Saadet, Ferit Ali kardeşler dünyaya gelmişlerdir. Dolayısıyla dört kardeşin en küçükleri Ferit Ali Beydir. İlk öğrenimini Saltak Caddesi'nde, şimdi yerinde Milli Eğitim Müdürlüğü ve Arif Yalınkaya Okulunun bulunduğu yerdeki eski Katip Çelebi Mektebinde yapmıştır. Sınıf öğretmenleri tabiatıyla bir Osmanlı kişi olup, çok sert ve disiplinlidir. O yıllarda sınıfta sıra bulunmadığı için talebeler yerde oturmaktadır, hoca ise onlardan biraz daha yüksektedir ve elindeki uzun sopa ile bütün öğrencilere oturduğu yerden rahatça ulaşabildiğini ve Ferit Ali Bey'in de zaman zaman bundan nasibini aldığını anılarından biliyoruz.

Ankara'da Taş Mektep'te geçen yılları, Ferit Ali Küçüka'nın dünyaya bakışını derinden etkilemiş ve "yaşam gustosuna" şekil vermiştir. Mesela, "Fahriye Abla" şiiriyle ünlü Ahmet Muhip Dıranas'ı burada kendisine arkadaş edinmiş ve Dıranas, onun en yakın dostlarından biri olmuştur.

O yılların Denizlisi eski resimlerden ve büyüklerimizin anlattıklarından çıkarttığımızı göre komşuluğun son derece sağlam olduğu, insan ilişkilerinde saygı ve sevginin her zaman ön planda tutulduğu, bahçe içlerinden tertemiz arkların aktığı, yeşilin her tonunun sokakları süslediği ve geceleri yatarken kapıların kilitlemediği bir küçük, sevimli kentti. Buna rağmen, üst üste yaşanan savaşlar, sıkıntılar bütün Anadolu'yu olduğu gibi Denizliyi de etkilemiş ve yanı sıra pek çok mahrumiyetin oluşmasına neden olmuştur

Tanınmış öğrenciler arasına; Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Samet Ağaoğlu, Ahmet Muhip Dıranas, Orhan Veli, Oktay Rifat, Melih Cevdet Anday, Sadri Ertem, Vehbi Koç gibi isimleri sayabilir ve bunları çoğaltabiliriz de...

Taş Mektep, Cumhuriyet'i kuranların, çağdaş idealler etrafında toplanmış yaratıcı insanların çarpıcı öyküleri eşliğinde siyasetten edebiyata, şehircilikten mimariye, tiyatrodan spora uzanan geniş bir yelpazede başkent Ankara'nın ve Türkiye'nin tarih sahnesine çıkışına tanıklık eder.

Ferit Ali Küçüka'nın ilkokul yılları

Ferit Ali'nin 1932'de edebî dergi Servetifünun'da çıkan ve ağabeyi Necip Ali Küçüka'ya ithaf ettiği "İhtiyarlığım" başlıklı şiiri

*Ademe giden yolda karanlıklar
yoldaşım
Kederlerden bembeyaz karlı
dağ gibi başım!
Gözlerim perde perde artık
bulutlanmakta...*

*İklim iklim dolaşan rüzgârlar nefesimde
Fırtınalar esmiyor oğulduyan sesimde
İçimde yanar dağlar sönmeden
yılmakta!*

*Ağlayacak göz gibi kara gökler
dopdolu
Onümitte açılıyor sonsuz bir akşam yolu.
Gözlerim perde perde artık
bulutlanmakta...*

*Kalbine giren ateş kesilirdi eskiden
Şimdi eser kalmadı sevgiliden,
sevgiden,
İçimde yanar dağlar sönmeden
yılmakta!*

Ferit Ali Beyden, buna örnek verilebilecek hatırdaki kalan şöyle bir anı vardır:

Babası Ali Bey, bir İstanbul seyahatinden dönüşünde, küçük oğluna hediye olarak bir bisiklet getirir. Ferit Ali Bey buna öylesine sevinir ki heyecandan uyku tutmaz. Evin bahçesindeki birkaç antremandan sonra büyük bir keyifle bisikletine biner ve dışarıya çıkar. Sokakta bir iki pedal çevirip, zil çalmadan sonra bir bakar ki mahallenin bütün çocukları etrafını çevirmiş, kimi merakla, kimi özlemle, kimisi de hasetle onu izlemektedir. Bütün hevesi kaçar, çünkü bu yaptığı aç bir insanın karşısına geçip ağzını şapırdatarak kebab yemek gibi bir şeydir. Bisikletini evin bahçesine geri götürür ve bir daha sokakta binmez.

Daha sonraki öğrenim hayatı ve ilk gençlik yılları Ankara da, Cumhuriyetin yeni kurulduğu, devrimlerin yeni yeşerdiği yıllarda 'Taş Mektep' diye anılan (Gazi Lisesi-Atatürk Lisesi) ünlü okulda yaşandı. Sırn Paşa'nın 1885 yılında Ankara'da temellerini attığı Taş Mektep, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan bir kültür köprüsüydü.

Cumhuriyet Türkiye'sini inşa eden aydın kadro, bu okulun tarihinde öğretmen ve öğrenci olarak rol aldı. Ahmet Hamdi Tanpınar, Ahmet Kutsi Tecer, Nurullah Ataç, Faruk Nafiz Çamlıbel, Muhiddin Sebati, Sakallı Celal okulun dev öğretmen kadrosundan hemen akla geliveren birkaç isim yalnızca...

Ferit Ali Küçüka da o dönemde, bu büyük hocaların derslerine giriyor ve onlarla muhteşem arkadaşlıklar kuruyordu. Fahriye Abla ve Olvido şiirlerinin büyük yazarı Ahmet Muhip Dıranas en yakın dostuydu ve bu yakın dostluk Dıranas ölene kadar devam edecekti. Ayrıca Orhan Veli ve Samet Ağaoğlu ile de arkadaşlıklar ve sonraki yıllarda İstanbul genişleyerek sürer bu ilişkiler.

Denilebilir ki Taş Mektep'te geçen yıllar Ferit Ali Küçüka'nın dünyaya bakışını derinden etkilemiş ve yaşam gustosuna şekil vermiştir.

Okul sonrası Denizli'ye döner. Bir yanda Denizlinin ilklerinden Meserret Oteli vardır, bir yanda baba mesleği olan kereste ticaretini Türk Ticaret Bankası ile birlikte kurduğu şirket vasıtasıyla yürütmektedir. O dönemde Beyağaç bölgesindeki Bozdağ'dan Türkiye'nin en iyi kerestesi olduğu söylenen ağaçları kesip, işliyorlardı. Dağlarda eşkiyalar dolaşıyordu ve maceralı günlerdi. Dağdaki kulübesinde geceleri yastığının altında tabancası, baş ucunda tüfeği, ayak ucunda da sadık köpeği olmaksızın yatmıyordu.

Aynı dönemlerde yaşamının bir kısmı İstanbul da, Heybeli Ada'daki evinde geçiyordu (Buna iki ayrı yaşamak'ta diyebiliriz). O yıllar sanatın, estetiğin ve yaşama sevincinin İstanbul ile özdeşleştiği, İstanbul'da doruğa çıktığı yıllardı. Belki de İstanbul en çok o yıllarda İstanbul'du!

Ferit Ali Küçüka'nın daha küçük yaşlarda başlayan fotoğraf merakı Amerikan otomobillerine olan ilgiyle daha da artmıştır.

Taş Mektepten İstanbul'a taşınan şiir ve fotoğraf merakı devam ediyor, zamanın en önemli edebiyat ve kültür dergileri olan Servet-i Fünun ve İctihat dergilerinde şiir ve tenkitleri yayınlanıyordu. Cahit Sıtkı, Münir Nurettin, Vahiy Öz, Feridun Çölgeçen, Kemancı Darvaş renkli İstanbul hayatında ahbablarıydılar.

Talebelik yıllarında edindiği fotoğraf merakı sayesinde gerek Taş Mektep anılarını, gerek İstanbul'dan pek çok görüntüyü hep kendisi çekmiş ve karanlık odasında basmıştır. Bunların içinde otomobil fotoğrafları da vardır, çünkü Amerikan arabalarına adeta aşiktir.

Ancak abisi ve babasının vefatlarından sonra annesi Huriye Hanımın geri dönmesi konusunda ki yakarışlarına uzun süre dayanamaz ve iç dünyasından hiçbir zaman silemeyeceği bir yaşam şeklini kalbine gömüp Denizli'ye, annesinin ve işlerinin başına geri döner.

Sonra siyaset gelir. Hiç istemediği halde 1957 yılında Denizli Belediye Meclisi onu reis seçer. En çok belediye çalışanlarının eşleri memnundur çünkü kocaları artık her gün traş olmadan işe gidememektedirler. O günün kısıtlı şartları altında ve gönüllü olarak hizmet vermeye çalışır. Gün gelir cebinden maaşları öder, gün gelir belediyeye alınması gereken otobüsleri hediye eder. Çeşme'de tanıştığı Şâdan Hanım ile 1959 yılının eylül ayında, gene Çeşme'de evlenir. Nikahlarını Denizli Belediye'si memuru Komiser Ahmet kıyar.

Ve ihtilal... Yıl 1960. Dostların, akrabaların hapislere düşmesi, idamlar... Bütün bu olanlar zaten hoşlanmadığı siyasetten onu iyice soğutur. O sıkıntılı ve acı günleri Çeşme'de ki yazlığında geçirir. Tutuklanmayan ve mahkeme edilmeyen az sayıdaki DP belediye başkanından birisidir. Hakkında hiçbir soruşturma açılmamıştır.

Ferit Ali Küçükka,
Denizli Belediye Başkanı
(1957-1960)

Ferit Ali Küçükka, Denizli heyeti olarak
Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı ziyaretinde

Şâdan Küçükka (eşi):

"Ferit Ali çok kibar bir beydi. Hafta sonları, 'sen yorulmuşssundur' diyerek Pamukkale'ye ya da başka bir yere götürürdü. Onunla Çeşme'de denize gidip gelirken tanıştık. Nikahımız da Çeşme'de oldu. Onunla mesut bir hayatım geçti. Ben İstanbul'dan Denizli'ye gelin gelmişim ama Denizli'yi sonra çok sevdim ve buraya bağlandım."

1970'li yıllarda Çeşme'de önce Almanlarla ortaklık yaparak büyük bir turistik tesis kurmak için uğraşmış ancak dönemin zihniyeti bu tür gelişmelere kapalı olduğu için vazgeçip yerine yazlık evler yapmak zorunda kalmıştır. Ama o yıllarda insanlarda henüz yazları deniz kıyılarına gitmek ve denize girmek alışkanlığı da olmadığından, özenerek yaptığı evleri satmakta büyük zorluk çekmiştir.

Hayatın bir ayna olduğuna ve ona gülümsersen onun da sana gülümseyeceğine inananlardandı.

Dolayısıyla yaşama sıkı sıkıya bağlı ve sevinç doluydu. Denizli de dostları ile kurdukları bir demek buna iyi bir örnektir: "Dünya Mihnetlerini Zevke Tahvil Edenler Cemiyeti". Amaç samimi dostların belirli zamanlarda bir araya gelmesi ve günlük hayatın sıkıntılarının bir köşeye bırakılarak şiirler okunan şarkılar söylenen bir meclis oluşturulmasıdır. Kesinlikle gayri resmidir ve zaten bir amacı da resmiyetten uzaklaşmaktır. Toplanma yerleri genellikle Meserret Oteli, İncilipınar Lokantası gibi yerler olmasına karşın başka başka mekânları da vardır. Denizli'nin pek çok tanınmış siması bu toplantılara katılır ve yıllar sonra bile hatırladıklarında tatlı tatlı gülümseyecekleri hoş anılara ortak olurlardı.

Dünya işlerinden uzaklaşmanın bir başka yöntemi de avcılıktı. Bu hastalık ona babası Ali Beyden bulaşmış ve çok uzun yıllar sonra av "hastalığını" oğlu Ali Küçüka'ya anlattığı hikâyeler vasıtasıyla aktarmıştır. Ancak çelgin bir sarı üzüm kuşu, avuçlarında, sen beni niye vurdun ki der gibi bakıp, öldüğü gün avcılığı bırakır (ki başka avcıların saçmaları ile birkaç kez yaralanmış olması, hatta kör olma tehlikesi bile onu bu merakından caydıramamışken).

29 Ocak 1989 yılında vefat eder. Geride acısı ile tatlısı ile dopdolu yaşanmış bir hayat, anılar ve saygın bir isim bırakır.

Ali Küçüka (oğlu):

*"Şair Can Yücel'in söylediği gibi,
'Ben, en çok babamı sevdim.'"*

Av tutkunu Ferit Ali Küçüka

Ferit Ali Küçüka'nın yaşama sıkı sıkıya bağlı ve sevinç dolu karakteri, samimi arkadaşlarıyla oluşturdukları ve adını "Dünya Mihnetlerini Zevke Tahvil Edenler Cemiyeti" olarak koydukları dost meclisinde daha perçinleşir.

Mustafa Naili Küçükka
Baba adı: Küçükkağaze Ahmet
Ana adı: Emine
Eşinin adı: Şerife
Çocukları: İffet, İsmet, Neylân,
Muazzez, Kamuran, Nezih

1883 Çaybaşı'nda dünyaya geldi.
1899 Denizli İdadisi'ni bitirdi.
1909 "Hulusa" gazetesini çıkardı.
1915 Çanakkale Akbaş'ta savaştı.
1916 Şam'da cephede
1923 Denizli İl Genel Meclisi üyesi
1931 Denizli Belediye Başkanı seçildi.
1933 İstanbul Hukuk'ta öğrenimini tamamladı.
1941 Denizli Milletvekili seçildi.
1952 Denizli'de hayatını kaybetti.

Ömrü Hizmet
Yolunda Geçen bir Adam

Mustafa Naili KÜÇÜKA

Yrd.Doç.Dr.Ercan HAYTOĞLU
Pamukkale Üniversitesi Öğretim Üyesi

Mustafa Naili Küçükka'nın ismi,
1930'lu yılların Denizli Belediye
Başkanı olarak öne çıkar. Mustafa
Naili Küçükka iki dönem ve toplam
7 yıl olmak üzere Atatürk
döneminde (1923-1938) en uzun
görev yapan Denizli Belediye
başkanı olmuştur.

Mustafa Naili Küçükka

Dünyada birçok insan nefes alabildiği müddetçe yaşadığına inanmış ve aldığı nefes ile varlığını özdeşleştirmiştir. Hayatı yalnız nefes almaktan ibaret zannedenler, son nefeslerini verdikleri andan itibaren unutulmaya ve kaybolmaya yüz tutmuşlardır. Hayatı sadece nefes almak olarak görmeyip, nefes aldıkça insanlık ve milletleri için yararlı işler yapmak için kendilerinde güç bulanlar, son nefeslerini verseler bile yaşamaya devam etmişlerdir. Denizli'nin yetiştirdiği seçkin kişilerden biri olan Mustafa Naili Küçükka, hayatı nefes almaktan ibaret görmeyenlerden biri olarak Osmanlı Devleti'nin son yıllarından Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna her aşamada, ülkesine ve milletine hizmet etme yolunda mücadelesini sürdürmüş olan bir kişi olarak Denizli'nin hafızasında ölümsüzeleşmiştir. Barışta ve savaşta her daim ülkesinin ve milletinin hizmetinde bir ömür geçiren Mustafa Naili Küçükka'nın hayat hikayesi iz bırakanlardan olduğunun somut göstergesidir.

Teoman Küçük (torunu):

"Büyükbabam dedemin çok mücadeleci olduğundan söz ederdi. 1908 Meşrutiyet öncesinde baskıcı yönetime karşı padişaha karşı muhalefet yükseldiğinde, dedem Mustafa Nailî Bey de bu padişah karşıtları grubunun içindeymiş. Amaçları, baskıcı yönetimin sona ermesi, hürriyetin gelmesiymiş. Dedemin kayınpederi ona 'padişaha karşı gelinir mi' dediğinde 'hürriyet için gerekirse dağa çıkarız' demiş."

Denizli'nin tanınmış allelerinden birine mensup olan Mustafa Nailî Küçük 1883 yılı Nisan ayı içinde Küçükagaşade Ahmet Efendi'nin oğlu olarak, Denizli'de Çaybaşı mahallesindeki hanelerinde dünyaya gelir. 1899'da Denizli idadisinde mezun olur.

Mustafa Nailî Bey, gördüğü eğitim sırasında kendisine ilkokulda öğretmenlik yapabilme olanağı sağlayacak olan "Muallim-i Evvelik Ehliyetnamesi" denilen diploma da alır. 1899'un yaz başlangıcında Denizli Sancağı yazı işleri dairesinde stajyer olarak göreve başlayan Mustafa Nailî Bey, bir süre bu görevde bulunduktan sonra kereste ticareti yapmaya başlar. 1903 güzünde iş yaptığı fabrikanın yanması nedeniyle sıkıntıya düşer ve ticarî faaliyetini durdurarak bir buçuk ay kadar özel işleriyle meşgul olur. O yılın son ayında görev almak üzere yaptığı başvurunun olumlu sonuçlanmasıyla 20 Nisan 1904'te Denizli Düyun-u Umumiye Müdürlüğü'nde stajyer olarak göreve başlar. Yaklaşık üç buçuk ay sonra da Acıpayam Düyun-u Umumiye katipliği görevine tayin olunur.

Acıpayam'da üç yıl görev yaptıktan sonra, 24 yaşında askere sevk edilmek üzere merkez tabur olan Denizli'ye gelmek için katiplik görevinden ayrılır.

Bu arada iki seneden beri sürdürdüğü Denizli Rejl Ziraat Memurluğu görevinden de istifa eden Mustafa Nailî Bey, 1909'da Meşrutiyetin görece özgürlük ortamında Denizli'nin ilk gazetesi olan "Hülasa" gazetesini yayınlamaya başlar(1). Gazete çıkarmaya başladıktan sonra tekrar memuriyet görevi almak amacıyla müracaatta bulunarak, 1910 yılının son ayında Denizli Sancağı yazı işleri evrak memurluğu görevine getirilir.

Denizli Lisesi'nde 1911 ve 1912 yıllarında dört ay kadar "Tatbikat-ı Fenniye, İlm-i Eşya ve Coğrafya" dersleri için vekil öğretmenlik yapan Mustafa Nailî Bey, 1912-1913 yıllarında da Denizli Darülmuallimin İbtidaisi'nde haftada iki saat ders vermek üzere coğrafya öğretmenliği yapar.

Aynı yıllarda bu arada yedi senelik idadiye eşit olarak açılan İstanbul Darülfunun İhtiyat Sınıfları Mektebini de bitiren Mustafa Nailî Bey, 1913-1914 yıllarında İstanbul Darülfunun Hukuk Mektebi'nin üçüncü sınıfına kadar öğrenim görür. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşına girmesi üzerine yüksek öğrenimini tamamlayamadan yedek subay adayı olarak Harbiye Mektebi'ne sevk edilir.

1915 Nisan'ında yedek subayları talimgâhına gönderilen Mustafa Nailî Bey, burada nakliye bölümüne ayrılır. Yaklaşık dört ay süren eğitiminden sonra Çanakkale'de Akbaş mevkiinde bulunan Beşinci Menzil Erkan-ı Harbiye şubesine gönderilir.

Mustafa Nailî Bey'in bundan sonraki görevi 1916 yılı içinde Şam'da Dördüncü Ordu Menzil Müfettişliği nakliye depo taburundadır. Bir yıl süren bu görevi sırasında teğmenliğe terfi eden Mustafa Nailî Bey, sonra Havran Livası Jandarma Alayı emrine gönderilir. Mıntıka kumandanı olarak, çevrede, Bedevilerin ordu nakliyatına zarar vermelerini önlemek ve asayişini sağlayarak nakliyatın güvenlik içerisinde yapılması için gerekli tedbirler alır.

Şam'da bulunduğu sırada özel bir görev ile önce İstanbul'a, ardından İzmir'e Dördüncü Ordu'nun satın alma işlerinin kontrolü ve alınanların naklini yapmak üzere görevlendirilir. İzmir'de Satın Alma Memurluğu ve Ordu Murahhas Muavinliği görevlerinde yaklaşık olarak bir buçuk yıl kadar görev yaptıktan sonra, tekrar Şam Menzil Müfettişliği emrine alınan Mustafa Nailî Bey, Erkan-ı Harbiye İkinci Şube emir subayı yardımcılığına görevlendirilir.. Şam'ın İtilaf Devletleri kuvvetleri tarafından işgalinden iki gün önce, Erkan-ı Harbiye'ye ait önemli evrakları Halep'e gönderme görevi kendisine verilerek Halep'e gider. Halep'ten İzmir'e izinle geldiğinde Mondros Mütarekesi imzalanır ve hemen sonra İzmir'deki Sekizinci Menzil Müfettişliği tarafından 5 Kasım 1918'de terhis edilir.

Yunan kuvvetlerince İzmir'in işgalini bildiren 15 Mayıs 1919 tarihli sabaha karşı Denizli'ye ulaşan telgraf Mustafa Nailî Bey için yeni bir mücadele döneminin başlangıcını oluşturmuştur. Bu telgrafı alan Denizli Mutasarrıfı Faik Bey durumun hassasiyetini dikkate alarak bir toplantı yapma kararı almıştır. Bu kararı doğrultusunda Denizli'nin ileri gelenlerinin davet ettiği isimlerden biri de Mustafa Nailî Bey'dir.

Müftü Ahmet Hulusi Efendi tarafından 2 Ağustos 1919'da, Yunan ordusu tarafından işgal edilen yerlerde halka yaptıkları zulüm ile yaşadıkları sıkıntıların İzmir ile sınırlı kalmayacağından, işgal ve zulümlerine son verilmesi amacıyla İstanbul'a bir heyet gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Bu heyette Denizli'den Mustafa Nailî Bey'den başka Nazilli'den iki, Sarayköy'den bir, Gümülcine muhacirlerinden de bir kişi yer alır. Mustafa Nailî Bey ve

Mustafa Nailî Bey, 1909'da Meşrutiyetin görece özgürlük ortamında Denizli'nin ilk gazetesi olan "Hülâsa" gazetesini yayınlamaya başlar.

arkadaşları, İstanbul'a gittikten sonra yaşanan zulüm ve sıkıntıları sadece İstanbul'daki hükümete anlatmak ile yetinmemiş, yabancı ülke temsilcilikleri ve yabancı basın ile İstanbul basınına da zulüm ve sıkıntıları anlatmaya çalışmışlardır. Heyet üyeleri İstanbul'daki Amerikan, İngiliz ve İtalyan basın mensuplarıyla yaptıkları görüşmelerde, yapılan haksız işgallerin durdurulması ve zulümlere son verilmesi için insanlık namına yayın yapmalarını istemişlerdir. İsmail Fazıl Paşa ve Kara Vasıf Beylerle irtibata

geçerek çalışmalar yapan Mustafa Nailî Bey bir buçuk ay sonra, yapılan çalışmaların tamamlanmasından dolayı heyet üyeleriyle Denizli'ye dönmüştür. İstanbul Hükümeti'ni işgalleri önlemeye yönelik olarak harekete geçirmeye çalışan heyet, hükümetten işgaller karşısında tepki vermemeleri yönünde nasihat ile karşılaşmıştır.

Denizli'ye döndükten sonra milli kuvvetlere katılan Mustafa Nailî Bey, çeşitli görev ve hizmetlerle (Denizli

Mustafa Nailî Küçük, eşi, çocukları ve damatlarıyla toplu aile fotoğrafında

Mustafa Nailî Bey (sol başta)

Mustafa Nailî Bey İzmir'in işgali ile yaşanan faciadan doğan Anadolu'daki meşru başkaldırıyı anlatmak üzere Aydın, Nazilli ve Denizli'den gizli olarak İstanbul'a gönderilen heyetlerin içinde Denizli'nin üç delegesinden biri olarak yer alır.

Kalem Reislîği, Mıntika Kumandanlığı mülhaki ve Sansür Zabıtlığı ile Merkez Kumandanı olarak) yararlılık gösterir. Nitekim, Milli Mücadele sonunda yaptığı hizmetlere karşılık İstiklal Harbi madalyası ile taltif edilir. Milli Mücadele sonunda askerlik hizmetinden terhis olan Mustafa Nailî Bey, bundan sonraki tarihlerde ilk sıralar ticaret ve fabrika yönetimi işleriyle uğraşır.

Milli Mücadele'den sonra Atatürk'ün önderliğinde Türkiye'nin yeniden şekillenmesi yönündeki çalışmalar hız kazanır. Mustafa Nailî Bey de bu dönemde siyasette aktif görevler alır. Nitekim onu, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın (CHF) Denizli'deki örgütlenmesinde fiilen rol oynayan birisi olarak hem partinin kurucu yönetim kurulu üyesi hem de CHF kurultaylarında birçok kez Denizli delegeesi olarak görürüz. Ayrıca, iki yıl Denizli İl İdare Meclisi üyeliği görevinde bulunur.

Denizli'de Cumhuriyet Döneminin belki de en önemli günü Mustafa Kemal Paşa'nın (Atatürk) 4 Mart 1931'de Denizli'ye gelişi olmuştur. Atatürk'ü Denizli'ye geldiğinde istasyonda karşılayan Denizli Valisi Halit Bey'in (Aksoy) yanında Denizli Belediye Başkanı olarak Mustafa Nailî Bey vardır. Denizli'de incelemelerde bulunan Atatürk 4 Şubat akşamına doğru belediye binasına gelmiştir. Burada bulunan halkı selamlar ve ardından halk ve esnaf temsilcileri ile görüşme yaptıktan sonra Belediye binasından ayrılır. Belediyeden ayrılışı sırasında Belediye Başkanı Mustafa Nailî Bey'e şu sözleri söyler: "Gerek geçen

Mustafa Nailî Küçüka ve eşi Şerife Hanım

Denizli'de Cumhuriyet Döneminin belki de en önemli günü Atatürk'ün 4 Mart 1931'de Denizli'ye gelişidir. Atatürk'ü Denizli'ye geldiğinde istasyonda karşılayan Denizli Valisi Halit Aksoy'un yanında Denizli Belediye Başkanı olarak Mustafa Nailî Küçüka vardır. Atatürk geldiği akşam belediye binasında, kendisini bekleyen halkı selamladıktan sonra halk ve esnaf temsilcileri ile görüşme yapar. Atatürk,

belediyeden ayrılışı sırasında başkan Mustafa Nailî Bey'e şu sözleri söyler: "Gerek geçen defaki gelişimde, gerekse bugün Denizli halkının hakkımda gösterdiği hissiyattan mütehasıs oldum. Teşekkür ve muhabbetlerimin muhterem halka iblağını rica ederim. Sizinle fazla konuşmaya hacet görmedim. Zira hakikati anlamış ve fırkamıza tamamen merbut bir muhit içinde bulunduğumu hissediyorum. Allah'a ismarladık arkadaşlar".

Meliha Küçüka (gelini):

"Kayınpederim giyimine çok dikkat eder, özen gösterirdi. Bir kerresinde hastalanmış, yataklara düşmüştü. O vakit yeni aldığı kazağı zar zor giyebilmiş, aynada kendisini gördüğünde üstündekileri kendine yakıştırmamış ve hemen çıkarmıştı. Öldüğü güne kadar tertibi çok sevdi."

defaki gelişimde, gerekse bugün Denizli halkının hakkımda gösterdiği hissiyattan mütehassis oldum. Teşekkür ve muhabbetlerimin muhterem halka iblağını rica ederim. Sizinle fazla konuşmaya hacet görmedim. Zira hakikati anlamış ve fırkamıza tamamen merbut bir muhit içinde bulunduğumu hissediyorum. Allah'a ismarladık arkadaşlar".

1931-1938 yılları arasında iki dönem Denizli Belediye başkanlığı yapan Mustafa Naili Bey, Atatürk dönemi olan 1923-1938 yılları arasında en uzun görev yapan Denizli Belediye başkanı sıfatını haiz olur.

Bu arada, I. Dünya Savaşında askere alınmasından ötürü yüksek öğrenim hayatını yarıda bırakmak zorunda kalmış olan Mustafa Naili Bey, 1933'te İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olur. Beş sene sonra da Denizli Barosundan aldığı ruhsatname ile serbest avukatlık yapmaya başlar.

1942-1943 yıllarında Denizli Halkevi başkanlığı da yapan Mustafa Naili Bey, VII. Dönem (1943-1946) ve VIII. Dönem (1946-1950) Denizli milletvekili olarak TBMM'de görev yapar. 1950 seçimlerinde Denizli'den yine aday olmuş ise de, Denizli'den CHP milletvekili çıkaramadığı için meclise bir kez daha milletvekili olarak gidememiştir.

Mustafa Naili Küçüka, zor dönemlerde görev almaktan uzak durmayan, doğduğu şehre hizmet etmek yolunda engel tanımayan kişiliği ile nefes alışını 1952 yılına kadar sürdürmüştür. Elli dokuz yaşında son nefesini vererek ebediyete intikal eden bu örnek insan hafızalarımızda yaşamaya devam etmektedir.

Teşekkür: Mustafa Naili Küçüka'nın torunu Teoman Küçüka'ya aile arşivini açarak bu çalışmanın oluşumuna yaptığı katkıdan dolayı teşekkür ederim.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren hep aktif siyasetin içinde olan Mustafa Naili Küçüka, bu işte, 1943-1950 yılları arasında VII. ve VIII. Dönem Denizli milletvekilliğiyle zirve noktasına ulaşır.

1- "Hülâsa" gazetesi 1909-1910 yıllarında yayınlanmıştır. Muhtasar Tercüme-i Hal, 22 Ekim 1930. Denizli'nin ilk gazetesi olan "Hülâsa"nın yayını, 3 Ocak 1911'e kadar devam etmiştir. Hulasa Tercüme-i Hal, 9 Eylül 1912. Mustafa Nailî Bey "Hulasa" gazetesinin ardından Denizli'de yayınlanan ikinci gazete olan "Kahraman" adlı gazeteyi de yayınlamıştır. Şükrü Tekin Kaptan, "Hulasa" gazetesinin yayınlanmaya başladığı tarih için 14 Şubat 1909'u, "Kahraman" gazetesinin yayınlanmaya başladığı yıl için 1910'u vermektedir. Şükrü Tekin Kaptan, Kurtuluş Savaşı'nda Denizlili Önderler, Denizli 2004, s.176. Ancak, Kaptan'ın "Hulasa" gazetesinin yayımlanmaya başladığını belirttiği tarihi teyid eden tek bir belgeye rastlanmamıştır. "Hülâsa" gazetesinin günümüze ulaşan 28 Mayıs 1910 tarihli tek nüshası bulunmaktadır. 1910 yılında yayınlanmaya başlanan "Kahraman" gazetesinin de (gazete nüshasında 21 Rebiulevvel 1328 yazmaktadır) 31 Mart 1910 tarihli tek nüshası bulunmaktadır.

Kaynaklar

I. Özel Arşiv (Teoman Küçükka Arşivi)

- Hulasa Tercüme-i Hal, 9 Eylül 1912
- Muhtasar Tercüme-i Hal, 22 Ekim 1930
- 24 Mayıs 1922 tarihli Denizli Sansür Zabıtı ve Üçüncü Süvari Fırkası Merkez Kumandanı İhtiyat Mülazım-ı Sanisi olarak Mustafa Nailî Bey'e ait Tercüme-i Hal
- Bilumum İkinci Sınıf İhtiyat Zabitanıyla Vekilleri Namzetlerine Mahsus Vesika
- İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Tarafından Verilen Tasdikname
- Denizli'nin İlk Gazetelerinin Öyküsü
- Denizli Barosunda Mukayyet Avukatlara Mahsus Hüviyet Cüzdanı, Yeni Matbaa Denizli.
- "Hülâsa" gazetesinin 28 Mayıs 1910 tarihli nüshası
- "Kahraman" gazetesinin de 31 Mart 1910 tarihli nüshası

II. Kitap ve Makaleler

Ahmet Akif Tütenk, Milli Mücadelede Denizli, Denizli Öğretmen Yardımlaşma Derneği Yayın No:1, İzmir 1949.

Halil Oran, Atatürk Denizli'de, Cumhuriyetin 50.Yılı II Kullama Kurulu Yayınları No:2, 1974.

Selim Parlaz, "Cumhuriyetten Günümüze Denizli Milletvekilleri", Geçmişten Günümüze Denizli Dergisi, Sayı:12, Ekim-Kasım-Aralık 2006.

Sifka Aydın, Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Hareketi, Kültür Bakanlığı yayınları, 3. Baskı, Ankara 2002.

Süleyman İnan, "Denizli Halkevi ve Faaliyetleri", Geçmişten Günümüze Denizli, Sayı: 9 (2006).

Şükrü Tekin Kaptan, "Tarihte Denizli Milletvekilleri", Hizmet, 13 Eylül 1985.

Şükrü Tekin Kaptan, Kurtuluş Savaşı'nda Denizlili Önderler, Denizli 2004.

Tahir Kodal, Atatürk Döneminde Denizli 1923-1938), Denizli Ticaret Odası Kültür Yayınları No:4, Ankara 2007.

Tarhan Toker, "Cumhuriyet Devrinde Denizli Parlamentarileri", Denizli, 1 Kasım 1973.

Tarhan Toker, Kuvayı Milliye ve Milli Mücadelede Denizli, Denizli Sanayi Odası Yayını:3, Denizli.

Toker, "Denizli Belediyesi ve Bu Güne Kadar ki Başkanları", Denizli, 6 Kasım 1973

Veysi Akin, Milli Mücadele'de Sarayköy, Denizli 2001.

Jansen ve Mustafa Nailî Küçükka

Cumhur Erk

Denizli'nin şu siyah-beyaz fotoğraflarını bilirsiniz. Bazı yerde duvara asılı çerçevelerde, bazen takvim yapıklarında rastlamışsınızdır. Hanl, çarşafli kadınların, kasketli adamların bulunduğu Bayramyeri fotoğrafları vardır. 1935 1935 yılının tarihi vardır hepsinde. Birçok kere değişik baskılar yapıldıysa da, bu fotoğrafların gerçek sahibi bir Alman mimardır. Adı: Herman Jansen.

Belki biliyorsunuzdur, H.Jansen (Yansen okunuyor) Cumhuriyetin ilk yıllarında Ankara'nın şehir planlamasını yapan kişiydi.

Berlin Mühendislik Yüksek Okulu'nda profesör olan Jansen'in projesi, 1929 yılında açılan "Ankara İmar Planı" yarışmasında birinci gelmişti. Anlayacağınız, Jansen, bugünkü Ankara'nın imarını yapan şehir planlamacısı idi.

Aslında sadece Ankara'nın da değil, 1930-1939 yıllarında Mersin, Adana, Ceyhan, Gaziantep ve İzmit'de şehir planlarını hazırlamıştı.

Peki o zaman, Jansen'in Denizli ile ilgisi ne? Denizli'nin sözü edilen fotoğraflarla Jansen'in ne bağı olabilir.

Aranan bu soruların cevapları, bizi, ilginç bir hikâyeye götürür:

Jansen, 1934'te Denizli Belediye Başkanı Mustafa Nailî Küçükka tarafından şehre davet edilir. Davetin nedeni, malûm, Denizli'nin şehir planlaması.

Jansen, Denizli'ye gelmiş, tetkikler yapmıştır. Bu esnada, muhtemelen Zeisskon marka körüklü fotoğraf makinesiyle şehrin belli noktalarının resmini çekmiş.

Fakat, Jansen'in yapacağı iş için yüksek ücret istemesinden ötürü, anlaşma yapılamamış ve bu işten vazgeçilmiş.

Fakat...

Jansen, gördüğü alâkadan dolayı çektiği tüm fotoğrafları bir albümün içine düzenli olarak yerleştirmiş ve bu albümü dönemin Denizli Belediye Başkanı M.Nailî Küçükka'ya yollamış.

Jansen, albümün başına da bildiği az Türkçe'si ile kendi el yazısıyla kaleme aldığı şu yazıyı yapıştırmış:

ŞARBAĞI BAY NAILİ KÜÇÜKKA'YA
İLK OLARAK ZİVADET ETTİĞİNİZ ÇOK
GÜZEL HEDİYE VE DENİZLİ'NİN
GÖZGÖRÜLÜ HATIRASI OLMAK ÜZERE
BİZAT YAPTIĞIM BU FOTOĞRAFLARI
SUNUYADIM. 4.12.1934.
H. Jansen

Fotoğraf ebatlarının çoğu 6X9 cm olan bu albümde, ayrıca, kiralanın fayton arabayla Kocabaş Köyü'nden gidilen Pamukkale'nin fotoğrafları da var.

Not: Bu fotoğrafların önemli bölümünün kamuoyuyla tanışmasına imkân veren Coşkun Önen'e teşekkür ederiz.

Cumhuriyet İlk Yıllarında,

"Türk Havacılığını Güçlendirme Kampanyası"nda Denizli

(E)Hv.Müh.Kd.Alb.Hüseyin ŞİMŞEK

1925'te kurulan Türk Tayyare Cemiyetinin aldığı ilk kararlardan biri yurt çapında, on yıl süre ile aktif olarak sürdürülecek "Hava Gücünü Kuvvetlendirme" kampanyası ile halkın yaptığı maddi yardımlarla satın alınan uçaklara, bağışta bulunan şehir ve kasabaların isimlerinin verilmesi kararlaştırılmıştı. Toplanan paraların boşa gitmediğinin halka gösterilmesi için isim verme faaliyetlerinin halkın katılımıyla icra edilecek törenlerle yerine getirilmesi düşünülmüş ve bu kapsamda uçaklara isim verme törenleri ismi verilecek şehir veya kasaba meydanlarında, daha da anlamlı olsun diye 29 Ekim Cumhuriyet ve 30 Ağustos Zafer Bayramı günlerinde icra edilmiştir.

Yunanlıların İzmir'i işgal ettikleri 15 Mayıs 1919 sonrası yurdun düşmandan kurtarılması için başlatılan ve dalga dalga tüm yurda yayılan hareketi yüreğinde hisseden Denizli halkı, savaş sonrası kazandığı özgürlüğünü ve bağımsızlığını sonsuza dek sürdürebilmek için ordusunun -Hava Kuvvetleri'nin- güçlendirilmesinde diğer iller gibi üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmiştir.

Konu başlığını tam olarak açıklayabilmek için, öncelikle "Güçlendirme Kampanyası"nın ülke genelinde cumhuriyet öncesindeki çıkış ve gelişimine kısaca bir göz attikten sonra, cumhuriyetin ilk yıllarındaki çabalara değinmenin daha yararlı olacağı kanaatindeyim.

Cumhuriyet Öncesi :

Türk ve dünya havacılığının kuruluş yıllarında, yurttaşların içten gelen istek ve çabaları ile başlayan "Türk Havacılığını Güçlendirme Kampanyası"nın hangi şartlarda nasıl doğduğunu anlatmak, konunun önemini daha iyi vurgulayacaktır.

1912 yılında bir Alman subayı tarafından yazılıp yayımlanan "Askeri Havacılık" adlı bir kitapçık aynı yıl Almanya'da stajda bulunan iki Türk subayı tarafından Türkçe'ye çevrilmiş ve geliri "Tayyare İanesi (yardım)"ne verilmek üzere yayımlanmıştır. Bu yurtsever subayların çeviriye önsöz olarak yazdıkları aşağıdaki ifadeler 1912 yılı itibarı ile anlam bakımından büyük önem taşımaktadır :

"Şimdiki halde uçakların atıkları birkaç bomba, bunlara harp kıymeti sağlamıyor; havacılığın en ileri gittiği yerler Almanya ve Fransa'dır. Ümit olunur ki, bu devletlerin aletin (uçanın) harp yeteneklerini yükseltecek düşünce ve hazırlıkları vardır. Herhalde bu husustaki ümidimiz istikbâl için pek sağlamdır. Bu sebeple bizim de bu alete (uçana) ve teşkilatına yabancı kalmamaklarımız gerektir. Bize son zamanlarda askeri birçok hususta ders ve örnek olan Prusya ordusunun uçak öğretmen ve subaylarından Üsteğmen Walter Makenton'un bu eserini dilimize çevirdik. Ve bunu, Osmanlı Tayyare Filosu İanesinin âcizane hissemize düşen yardım borcu olmak üzere, Beyoğlu Donanma Cemiyeti'ne takdim ve bağışladık.

Turgutlarımız, Barbaroslarımız, denizlerde dövüşürken, Osmanlı Devleti'nin bu soylu ve kahraman varlığının şanlı sancığı, parlak kılıcı altında toplayan yiğit babalarımız da Balkan'ı aşıyor, Tuna'yı geçiyor, Viyana surlarına, Moskova illerine atını dizginliyor.

Şimdi sen de uçacaksın, askerliğin marifet ve maharetlerine yüksekten bakacaksın. Türk yavrusu!... Uç!... Uç!... Kanadının gücü yettiği kadar yüksel! Ta ki bu cesur yürekli, bu ateşli milletin askerlik duygularını, cenkçilik hünerlerini göklere eriştiresin.

Piyade Yüzbaşılardan Piyade Üsteğmenlerinden Siyami Hayrullah Feyzi"

Daha 1912'de, havacılığın gelecekteki gelişmelerin ve oynayacağı önemli rollerin kavrandığı bu yıllarda -yani dünya havacılığının doğuş yıllarında- Türkiye'de de havacılığın bilinçli olarak ele alınmak istendiği, bu yeni oluşumun milletin, gençliğin bütünleşmesi için yürekten bir atılım yapılmasının zorunlu olduğu vurgulanmaktadır.

Bilindiği gibi, bugünkü modern havacılık 17 Aralık 1903 yılında Amerikalı Wright kardeşlerin ilk motorlu uçağı sembolik mahiyette de olsa havalandırmaları ile başlamıştır. Birkaç yıl gibi kısa zaman içerisinde ise uçaklar, hızla geliştirilerek, birçok Avrupa ülkelerinde, önceleri keşif aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Her devirde yeniliğin öncüsü olan ve gelişmeyi kendisine vazgeçilmez prensip olarak almış bulunan Türk Ordusu da, Avrupa'da meydana gelen bu gelişmeye uzak kalmayarak derhal bu yeni buluşu bünyesine kazandırmak

üzere harekete geçmiştir. Bu amaçla 1910 yılında ön çalışmalara girişmiş ve 1 Haziran 1911 tarihinde ilk hava teşkilatını (Harbiye Bakanlığı Fen Kit'aları ve Müstahkem Mevkiiler Genel Müfettişliği'nin 2nci şubesine bağlı HAVA KOMİSYONU'nu) kurmuştur. Bu tarihten itibaren de uçak, balon satın almaya, alan yapmaya ve gerekli personeli yurt dışında ve içinde yetiştirmeye girişmiştir.

Yukarıdaki kısa açıklamadan da anlaşılacağı gibi, ilk uçağın havalanmasından 8, Avrupa'da ilk teşkilatlanmaları 1908 yılı olarak kabul edecek olursak; bundan sadece 2 yıl sonra Türk Ordusu da, havacılık yolunda gerekli girişimlerde bulunarak dünya havacılığında ilk atımları yapanlar arasında yerini almıştır.

Ancak, hemen şunu belirtelim ki: Bu yıllar Türk Ordusu'nun çok çeşitli iç ve dış cephelerde zorlu mücadeleler verdiği bir devirdir. Arnavutluk, Balkan, Havran, Yemen isyanları ve diğerleri, 1911-1912 Türk - İtalyan (Trablusgarp) Savaşı bu mücadelelerden sadece bazılarıdır. Bu bakımdan Türk Ordusu gerek içinde bulunduğu savaşlar, gerekse devletin ekonomik ve malî durumunun pek kötü bir halde bulunmasından zor durumda idi. Bir taraftan yukarıda sözünü ettiğimiz sıkıntılar diğer taraftan yurt savunmasında daha etkili olma arzusu ve gayreti içerisinde bulunan Türk Ordusu, havacılık alanında gerekli imkânları sağlamanın çarelerini aramakta

idi. Ancak mali imkânsızlıklar ve devletin, bu yeni kuruluşa yapılan masrafları çok bulması, onu, yapmayı planladığı gerekli atımlarda, büyük ölçüde engelliyordu.

İşte bu dar anda Türk Ordusu'nun yardımına, bağından çıktığı Türk milletinın koştuğu görülmektedir. Ancak yardım hareketini sadece bir hissi düşünceye bağlamak yanlış

olur kanısındaım. Zira 1911 - 1912 yılları, yurdun bütününün dış saldırılarla tehlikeye düştüğü milletçe de anlaşmıştır.

Sonuç olarak "Türk Hava Kuvvetleri'ni Güçlendirme Vakfı'nın temelleri -13 Mart 1912 tarihli Tanin Gazetesi'nden anlaşıldığı üzere - 1912 yılı Mart ayında açılan yardım kampanyası ile atılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sonunda müttefiklerinin yenilgisi nedeni ile Mondros Mütarekesi'nin imzalanmak zorunda kalınması ile işgalci İtilaf Devletleri tarafından, temin edilmiş uçaklara el konulması, ordusu terhis edilmiş olan ülkenin tamamen silahsızlandırılmasının bir parçası idi.

Ancak buna rağmen, bir avuç kahraman havacının İstanbul'dan Konya'ya kaçırdığı uçaklar ile hava gücünün mevcudiyetinin korunması ve devamının sürdürülmesi sağlanmıştır. Böylece Kurtuluş Savaşı sırasında, ülkenin doğusu ve batısındaki cephelerde başarılı hava görevleri icra edilerek, Türk milletinin kurtuluş mücadelesine önemli katkılar sağlanmıştır.

Cumhuriyet Sonrası :

Yıkılan Osmanlı İmparatorluğu'nun külleri üzerinde Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin kıt kaynaklarla verdiği kurtuluş mücadelesinde ekonomik anlamda güçsüz düşmüş olması, tüm kurumları ile yeniden yapılanma çerçevesinde yapılan atılımlar içerisinde, güçlü bir hava kuvvetinin nasıl oluşturulacağı sorusuna da yanıt aranmıştır. Bu nedenle, havacılığı Türk ulusuna tanıtmak ve sevdirmek amacı ile 16 Şubat 1925 tarihinde kurulan, bugünkü adı Türk Hava Kurumu olan Türk Tayyare Cemiyeti'ne (TTC) başlangıç

yıllarında Hava Kuvvetleri'ne uçak edindirme misyonu da yüklenmiştir.

Nitekim 18 Ekim 1925 tarihinde TTC'nin birinci kurultayı yapılmış ve radikal bir karar alınarak cemiyetin çalışma şekli değiştirilmiştir.

Buna göre TTC'nin önceki proje ve tasarımlar askıya alınmış ve cemiyetin sadece gelirlerini işletmesi, elindeki tüm uçak, hava aracı ve malzemeyi Hava Kuvvetleri Kumandanlığına devretmesi kararlaştırılmıştır.

Bu kapsamda TTC yönetim kurulunun aldığı karar uyarınca yurt çapında, on yıl süre ile sürdürülecek "Hava Gücünü Kuvvetlendirme" kampanyası 1925 yılı içerisinde başlatılmıştır.

Buna göre bir gösteri uçağı belirlenmiş ve söz konusu uçağın ülkenin her köşesine ulaşacak şekilde uçuşlar düzenlenmesi, şehir ve kasabalar üzerinde gösteri yaparak havacılığı tanıtmak planlanmıştır. En önemlisi ise uçak alımında kullanılmak üzere tüm şehir ve kasaba halkı bağış yapmaya davet edilmiş ve belirli miktarda bağış yapanların isimlerinin alınacak uçaklara verileceği ilan edilmiştir.

1911'den beri durmadan savaşan ve çok zorlu bir milli mücadele dönemini zaferle noktlayan Türk ulusu, dünya milletleri arasında özgür ve egemen bir şekilde yaşayabilmek için çok güçlü ve o gücü temin edebilmek için de çok fedakar olması gerektiğinin bilincindeydi.

Kahraman olduğu kadar, son derece fedakar da olan Türk milleti, maddi olanaklardan neredeyse tamamen yoksun olan genç Cumhuriyet'in ilk yıllarında tüm Türkiye'de, "Ordu-Millet El-El" parolasıyla, dayanışmanın

Denizli Uçağı'nın içinde dönemin Denizli Milletvekili Necip Ali Küçük, Denizli Valisi Halit Aksoy (arkada oturan) ve Denizli Belediye Başkanı Mustafa Nalif Küçük (uçanın önünde).

en güzel örneklerinden birini gerçekleştirerek TTC'nin bu kampanyasına dört elle sarılmıştır.

Anadolu halkı elindeki imkânları sonuna kadar zorlamış ve yoksulluğunu bir kenara bırakmıştır.

Böylece önce vatan düşüncesiyle toplanan paralarla uçak satın alarak ordumuza hediye etmek gibi son derece gurur verici bir seferberliği heyecanla ve gönüllü olarak sürdürmüştür.

Hava gücünü kuvvetlendirme kampanyası ile Türk halkının gönlünde yatan yüce hisler kabarmış ve kampanyaya verilen her bir kuruş ile millet iradesi adeta havalanarak Türk semalarında kanatlanmıştır.

Çivi dahi üretilmeyen bir dönemin Türkiye'sinde yoksul Türk halkının hava gücünü kuvvetlendirme kampanyasına katılımı adeta bir yarış içinde ve yoğunlukla gerçekleşmiştir. Öyle ki, fakir ve kimsesiz dul bir kadının bile hayatını idame ettirmek için elinde bulunan iki keçiden birini yardım olarak kampanyaya verdiği bilinen gerçekler arasındadır.

İşte bu kıvılcım ile Anadolu'nun her köşesinde havacılık meşalesi bir daha söndürülemeyecek şekilde tutuşturulmuş ve gittikçe büyüyen bu coşku 1925 - 1935 yılları arasında on yıl boyunca aktif olarak sürmüştür.

Türk halkının, on yıl gibi, hiç de küçümsenmeyecek bir zaman periyodu içinde, havacılığa karşı gösterdiği yoğun ilgi ve sevgi ile yaptığı maddi fedakârlıkların nişanesi olmak üzere, kampanya çerçevesinde satın alınan uçaklara, bağışta bulunan şehir ve kasabaların isimlerinin verilmesi kararlaştırılmıştır.

Bu uygulama ile hem kampanyaya olan ilgi artıracak, hem de toplanan paraların boşa gitmediği halka gösterilmiş olacaktır.

İsim verme faaliyetlerinin halkın katılımıyla icra edilecek törenlerle yerine getirilmesi düşünülmüş ve bu kapsamda uçaklara isim verme törenleri ismi verilecek şehir veya kasaba meydanlarında, daha da anlamlı olsun diye 29 Ekim Cumhuriyet ve 30 Ağustos Zafer Bayramı günlerinde icra edilmiştir.

Hava muhalefeti veya diğer nedenlerle Cumhuriyet ve Zafer Bayramı günlerinde yapılamayan törenler ise müsait olan diğer zamanlarda, müstakil olarak, ama mutlaka ilgili kasaba ve şehirde yerine getirilmiştir.

Bununla beraber uçakların inişi için müsait bir alanı olmayan şehir ve kasabaların isimlerini uçaklara verme törenleri, genellikle ya en yakın şehirlerde ya da merkez olarak seçilen İzmir, Eskişehir veya Diyarbakır meydanlarında icra edilmiştir.

Uçaklara isim verme törenlerinin icra tarzı da alışılmışın dışında, tamamen halkla iç içe ve adeta bayram havası içinde gerçekleştiriliyordu.

Nitekim tören günleri, köyler de dahil olmak üzere bölge halkı tören alanına davet ediliyor, satın alınan uçak önce şehrin ve toplanan kalabalığın üzerinde gösteri uçuşu yapıyor daha sonra belirlenen yere iniyor ve ardından resmi görevlilerin de katılımı ile isim verme töreni icra ediliyordu.

Hava Gücünü Kuvvetlendirme Kampanyası'na 1925-1935 yılları arasındaki on yıllık süreçte Türk Halkı tarafından yaklaşık 50 Milyon TL. bağış yapılmıştır. Toplanan bu para ile yıllara yayılı olarak toplam 250 uçak satın alınmış ve Hava Kuvvetleri Komutanlığı'na devredilmiştir.

Yunanlıların İzmir'i işgal ettikleri 15 Mayıs 1919 sonrası yurdun düşmandan kurtarılması için başlatılan ve dalga dalga tüm yurda yayılan hareketi yüreğinde hisseden Denizli halkı, savaş sonrası kazandığı özgürlüğünü ve bağımsızlığını sonsuza dek sürdürebilmek için ordusunun

Çivi dahi üretilmeyen bir dönemin Türkiye'sinde yoksul Türk halkının hava gücünü kuvvetlendirme kampanyasına katılımı adeta bir yarış içinde ve yoğunlukla gerçekleşmiştir. Öyle ki, fakir ve kimsesiz dul bir kadının bile hayatını idame ettirmek için elinde bulunan iki keçiden birini yardım olarak kampanyaya verdiği bilinen gerçekler arasındadır.

Hava Kuvvetleri'nin güçlendirilmesinde diğer iller gibi üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmiştir.

Denizli ve ilçeleri -aşağıdaki tabloda gösterildiği gibi- birer uçakla (Sarayköy 2 uçakla) kampanyaya katılarak toplamda 6 uçak bağışında bulunmuştur.

Yılı	Uçak Satın Alan Yerleşim Birimi
1928	Çal
1928	Tavas
1930	Denizli
1933	Sarayköy - 1
1935	Sarayköy - 2
1935	Çivril (İsim verme töreni Isparta'da yapılmıştır)

Cumhuriyetin ilk yıllarında heyecan verici bir destekle sürdürülen bu kampanya, ilerleyen süreçte çeşitli vesilelerle tekrarlanmıştır.

Daha 1912'de Trablusgarp Savaşı'nda askerî açıdan uçağın önemini çok yakından gören ve ülkenin çağdaşlaşması ile teknolojik gelişiminde havacılık sanayinin önemli rol oynayacağını tespit eden Atatürk bu inancını 1925 yılında o ünlü özdeyişiyle "İstikbal göklerde; çünkü gökleri koruyamayan uluslar yarınlardan asla emin olamazlar." diyerek ifade etmiştir. Bu ışıkla 1925-1947 yılları arasında ulusal havacılık sanayi oluşturma çabalarının yoğunlaşması ve özgün imalat projelerinin TOMTAŞ (Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi), Nuri Demirağ (ilk sivil uçak fabrikası kurucusu), Türk Hava Kurumu bünyesinde çeşitli zorluk ve engellemelere rağmen hayata geçirilmesi o günün koşullarında bir başarı hikâyesi olarak nitelendirilebilir. Ancak, bu atılımın güçlü bir hava sanayi ve hava kuvveti yaratacağının farkında olan ABD tarafından nasıl engellendiği ayrı bir yazı konusudur ve Türkiye 1974 yılında yapılan Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında ABD tarafından uygulanan silah ambargosu ile bu gerçeğin tam olarak farkına 24 yıl sonra varabilmiştir.

Önce çeşitli tarihlerde kurulan kuvvet komutanlıklarını güçlendirme vakıflarına, takiben kuvvet komutanlıklarını tek çatı altında toplayan Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı'na yapmış olduğu bağışlarla Türk insanı bu çetin coğrafyada varlığını sürdürmenin mücadelesini vermiş ve vermeye devam edecektir...

KAYNAKÇA

- "Gönüllerden Göklere" Hava Kuvvetleri Komutanlığı Gensek. Tarihçe Şubesi Yayını No:31.
- "Havacılık Dergisi" Kartal Güçlendirme Vakfı Yayını Sayı:24.
- Fikret Art, "Türk Havacılık Hikayeleri", 1966.

Aman dikkat et, motor çalışıyor ...

Bağışlanan uçaklardan birine isim verme töreninde yaşananlarla ilgili bir anekdotu da burada aktarmadan geçemeyeceğim :

"Sivil Basri (Alev) Bey (Türk proje ve teknolojiyle imal edilen uçakların ilk denemesini yapan, davaya tecrübe ve cesareti ile gönül vermiş pilot) ve Rasit Kurmay Yüzbaşı Kemal (Çolakoğlu), Denizli'de tesviye edilmiş bir tarla olan havaalanına geldikleri zaman muazzam bir kalabalığın onları uğurlamak için alanı doldurmuş olduğunu gördüler. Askerî birlikler alanın etrafını çevirerek halkın uçuş alanına girmesini önlemek için tertibat aldılar ve resmî kişilerin otomobillerini toplu bir halde alanın bir kenarında park ettiler, uçağın uçuş yönünü açtılar.

Havacılar Denizli'ye, Denizlililerin topladıkları para karşılığında satın alınan Fransız yapısı iki kişilik, saatte 180 kilometre hız yapan Godron 59 tipî askerî okul uçağına ad konma töreni için Genelkurmay Başkanlığı tarafından gönderilmişlerdi.

Uçak Denizli'ye üç gün önce gelmiş ve kazasız belasız inmişti. Ertesi gün uçağı ad konma töreni yapılmış, havacılar uçmuşlar, akrobasi gösterilerinde bulunmuşlardı.

Yapılan tören ve uçuşlar Denizli halkını çok sevindirmiş ve bir gece kalıp dönmeleri gereken havacıları bırakmak istememişlerdi. Bunun üzerine şehir ileri gelenleri çeşitli makamlara müracaat ederek onların daha üç gün şehirlerinde misafir kalmalarını sağlamışlardı. Havacılar geri kalan günlerde de uçuş yapmışlar, halktan isteyenleri uçurmuşlardı. Artık döneceklerdi...

Havacılar tekerleklerin önlerine taş takozlar koydurdular. Tam gazla tecrübe yapılırken uçağın ileri fırlamasını önlemek için kanatları askerlere tutturdular. Sonra, Basri Bey pilot yerine çıkarak motoru çalıştırdı; tam gazla tecrübe etti. Motoru rölantide bırakarak, uğurlamaya gelmiş olanlarla vedalaşmak için uçaktan indi.

O sırada Fotoğrafçı Celâdettin'in vilâyet kaleminde memur olan küçük kardeşi Salâhattin, elinde bir fotoğraf makinesi ile havacılarla yaklaştı :

"Müsaade ederseniz uçakta bir hatıra fotoğrafı çektiğim istiyorum" dedi.

Havacılar giderayak onun gönlünü kırmak istemediler. Bir tanesi :

"Olur" dedi. "Ama dikkat et, motor çalışıyor."

"Peki efendim."

Salâhattin az ötede duran arkadaşını yanına çağırdı. Beraber uçağı doğru yürüdüler. Salâhattin belirli bir mesafede durarak objektifin ayarını yaptı, makineyi arkadaşına verdi. Pilot yerine girdi; kapıyı çekip kapattı. Poz verdi.

"Çek" dedi.

Fotoğrafı çekilince inmek için kapıyı açmak istedi. Fakat, bir türü kildi bulamadı. Yaylı olan kilit geçme idi. Açmak için yaydan kurtarmak lazımdı. Salâhattin kapının hizasında bir kol gördü. Kapı mandalı diye, uçağın gaz kolu olan bu kolu çekti...

Vedalaşmalarını bitirmek üzere olan havacılar tam hızla çalışan bir uçak motorunun homurtusu ile başlarını çevirdiler. Uçağın takozların üstünden atladığını ve kanatları tutan erlerin ellerinden fırladığını gördüler. Az önce fotoğraf çektiğim için kendilerinden izin istemiş olan genç de pilot yerinde ayakta duruyor, saçlarını yolar gibi hareketler yapıyordu.

Havacılar, üstlerindeki uçuş elbisesi ve paraşütlerin ağırlığına rağmen uçağın peşinden koşmaya başladılar ancak, uçağı yetişmelerine imkan yoktu. Uçak, rüzgarın tesiri ile sağ tarafa doğru bir dönüş yaptı. Basri Bey arkadaşına:

"Önünü keselim Kemal" diye bağırdı.

İyice dönüp tekrar düzlenen uçağın geliş yönüne çıktılar. Uçak yalpalayarak hızla üstlerine doğru gelmeye başladı. Kanatları yakalamalarına imkan olmadığını anladılar. Çarpıp geçecekti; yanlara kaçtılar. Sıkı sıkı pilot yerinin kenarlarına tutunmuş Salâhattin içinde olduğu halde uçak hızla yanlarından geçti. Halkın alana girmesini önlemek için kordon yapmış olan erlerden bir tanesinin üstüne doğru gitmeye başladı. O yandaki halk kaçtı; fakat, er yerinden oynamadı. Uçağın sağ kanadı kalçasına çarpıp onu devirdi. Uçak tekrar sola döndü.

Birkaç kişi, bu çarpma ile kalçası parçalanmış olan erin yanına koştu. Onu kaldıranlardan bir tanesi :

"Uçağın üstüne doğru geldiğini gördün, neden kaçmazsın be kardeşim?" diye sordu.

Er, müthiş acısına rağmen metanetle cevap verdi :

"Olduğum yerden ayrılmamam için emir aldım."

Sağa, sola birkaç dönüş yapan başıboş uçak, otomobillerin park ettiği yöne doğru gitmeye başladı. Sağ kanadı en kenardaki otomobile bütün hızı ile çarptı; burnunun üstüne dikildi. Dikilir dikilmez de pilot yerindeki Salâhattin uçar gibi dışarı fırlayarak başının üstüne düştü. Yüzü, gözü kan içinde yere serildi. Uçağın çarptığı otomobilden de kadın bağışmaları gelmeye başladı.

Havacılar ve halk olay yerine koştu. Salâhattin'i kucaklayıp götürdüler. Uçağın çarptığı otomobilde Jandarma Komutanı Binbaşı Fehmi Bey'in hamile olan eşi vardı. Zavallı kadın korkudan çocuğunu düşürmüştü. Onu da hemen hastaneye kaldırdılar..."

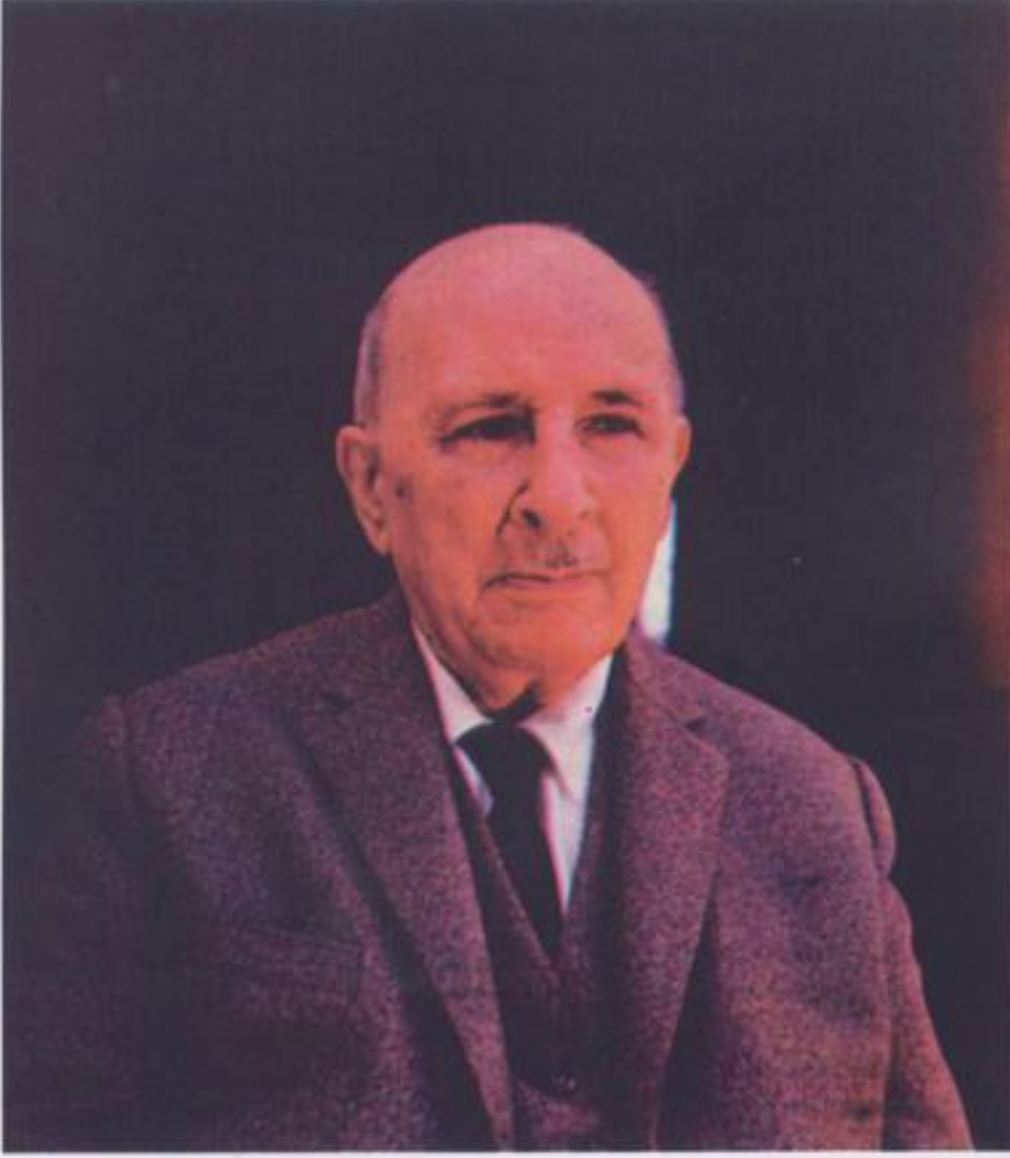
Çivril Uçağı, 1935.

Denizli'ye hizmet ve gönül verenler:

Tarihçi kimliği ile şehrimizin en eski yazılı belgeleri durumundaki kitabelerini tam bir dikkat ve titizlikle yerinde tespit ederek okuyan, üzerlerinde inceleme ve araştırmalar gerçekleştiren, böylece kùltür ve sanat plâttformunda Denizli'nin, Türkiye'ye ve dünyaya tanıtılmasına ciddi katkılar sağlayan değerli bilim adamı, merhum:

Prof. Dr. İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI ve “ DENİZLİ KİTABELERİ ”

Prof.Dr. Önder GÖÇGÜN
Pamukkale Üniversitesi Öğretim Üyesi

İsmail Hakkı Uzunçarşılı

Türk ve dünya bilim hayatında, özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun askerî ve siyasî tarihi ile ilgili olmak üzere, bütünüyle arşiv belgelerine dayanarak gerçekleştirdiği çalışmalarını ve ortaya koyduğu eserleriyle tanınan merhum hocamız, Prof. Dr. İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI; 1888 yılında İstanbul'da doğmuş, 10 Ekim 1977'de gene İstanbul'da hayata gözlerini yummuştur.

İlk öğrenimine Eyüp'deki Mahalle Mektebi'nde başlamış, Mercan İdadisi (Ortaokul ve Lisesi)'nden sonra, İstanbul Darülfünunu (Üniversitesi) Edebiyat Fakültesi Tarih Şubesi'nden mezun olmuştur. 1912'de Kütahya İdadisi Tarih-Coğrafya hocalığına atanmıştır. Orada gerçekleştirdiği tarih çalışmalarını, "Kütahya Şehri" adı altında 1932 yılında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanmıştır. Buna bağlı olarak, Kütahya Belediye Meclisi tarafından kendisine "fahri hemşehrilik" ünvanı verilmiştir.

Millî Mücadele'de Kuvâ-yı Milliye'ye katılan UZUNÇARŞILI, daha sonra Trabzon, Kastamonu Liseleri'nde tarih öğretmenliklerinde bulunmuş ve Balıkesir Lisesi'ne Müdür olmuştur. Bunları takiben, Millî Eğitim Bakanlığı Müfettişi görevini üstlenmiş ve 1926'da İlköğretim Genel Müdürlüğü'ne getirilmiştir. 1927'de de, Balıkesir Milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girmiş, 24 yıl burada hizmet vermesinin yanısıra, tarih çalışmalarını ara vermeksizin sürdürmüştür. Dr. Reşit Galib'in Millî Eğitim Bakanlığı zamanında, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Profesör olan UZUNÇARŞILI, 1932-1938 yılları arasında bu Fakülte'nin Tarih bölümünde dersler vermiş; aynı zamanda, Türk Tarih Kurumu üyesi sıfatıyla bilimsel çalışmalarını artan bir hızla sürdürmüştür.

1950 yılında Milletvekilliği'ni bırakarak, kendisini bütünüyle tarih araştırmalarına vermiştir. "Kitabeler" adını taşıyan 2 ciltlik çalışması büyük ilgi görmüştür. Bunları, Anadolu Beylikleri ve Osmanlı Tarihi üzerine gerçekleştirdiği son derece değerli araştırmaları takip etmiştir. O arada yazılarını yayınlamayı, "Açık Söz" gazetesi ile sürdürmüş, 1922'de çıkarmaya başladığı Doğu dergisinin sorumlu müdürlüğünü de üstlenmiştir.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın, 1929 yılında Millî Eğitim Bakanlığı'nca yayınlanan "Kitabeler" adlı eserinde, 33 sayfa yer verdiği "Denizli Kitabeleri" bölümünde, Türklerin Denizli'yi "güzelleştirdiği" vurgulanır.

Tarihçiliğinin yanında, şiirler de kaleme almış bulunan UZUNÇARŞILI, bunlarda "Hezar-Dinar" ve "Savcı" takma adlarını kullanmıştır. Başlıca eserleri şunlardır:

- Kütahya Şehri Kitabeler (1927-1929)
- Kitabeler (1347 / 1929)
- Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri (Ank. 1937)
- Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhal (İst. 1941)
- Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinkli İsmail, Yıtkoğlu Süleyman Ağa ve Alemdar Mustafa Paşa (İst. 1942)
- Osmanlı Devleti Teşkilâtında Kapıkulu Ocakları (2 cilt; Ank. 1943 -1944)
- Osmanlı Devleti Saray Teşkilâtı (Ank. 1945)
- Midhat ve Rüştu Paşaların Tevkiflerine Dair Vesika (Ank. 1946)
- Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı (Ank. 1956)
- Midhat Paşa ve Talif Mahkûmları (Ank. 1950)
- Osmanlı Tarihi (6 cilt, Ank. 1947 - 1959)
- Osmanlı Devleti'nin İlimiye Teşkilâtı (Ank. 1965)
- Midhat Paşa ve Yıldız Mahkemesi (Ank. 1967)
- Mekke-i Mükerrreme Emirleri (Ank. 1972)
- Çandarlı Vezir Ailesi (Ank. 1974)*

İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI; 1347 / 1929 yılında, o zamanki Maarif Vekâleti (Millî Eğitim Bakanlığı) tarafından İstanbul Devlet Matbaası'nda bastırılan ve "Anadolu Türk Tarihi Vesikalarından İkinci Kitap" serisinde çıkan, "Kitabeler" adını taşıyan eserinin 179. ile 212. sayfaları arasında yer alan, "Denizli Kitabeleri" bölümünde, önce şehrimizin tarihi ve kültürel geçmişi hakkında -sadeleştirilmiş şekliyle- şu bilgilere yer verir:

"Denizli, Türkler tarafından genişletilmiş ve imar edilmiş, güzelleştirilmiştir. Yine Türkler tarafından (Eski Hisar) ismi ile anılan (Laodisa-Laodikya) şehri, (Antiyohûs Soter) tarafından kurulmuştur.

Laodikya, şimdiki Denizli'nin bir saat kuzeydoğusuna denk gelip, (Goncalı) ile (Denizli) istasyonları arasında harabeleri (kalıntıları) görülmektedir.

Türkler, Laodisa (Laodikya)'ya Lâdik demişlerdir.

Laodikya, Friky'a merkez olmuş ve Roma İmparatoru Tiber zamanında Friky'a'nın en güzel şehirlerinden sayılmıştır.

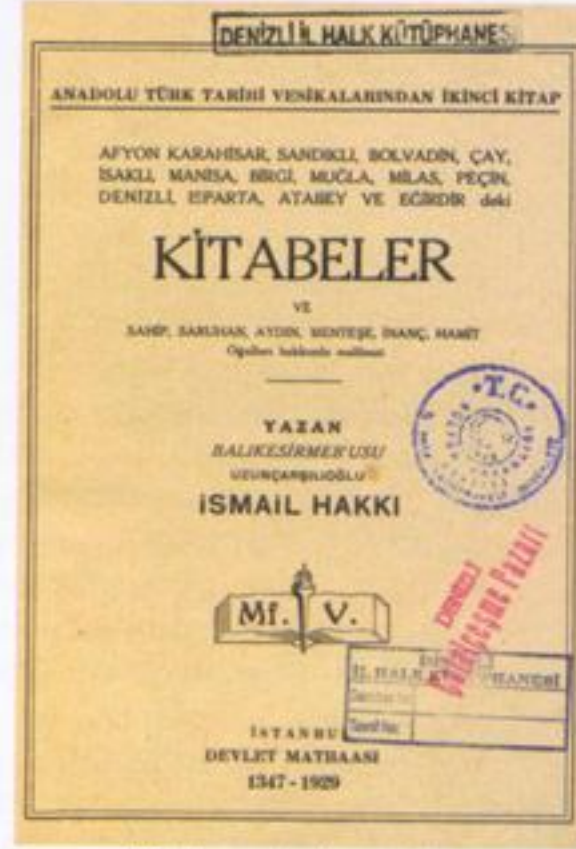
Laodikya, ilk defa Hicrî 491 / Milâdî 1094 senesinde Selçuk Türleri'nin eline geçmiştir. Bizans İmparatoru Jan Komnen zamanında ve 1120 senesinde Rumlar tekrar Laodikya'yı elde etmişlerdi.

1174 tarihinde Selçuklu hükümdarı İkinci Kılıç Aslan, Laodikya'yı yağmalamış ve fakat elde edemeyerek çekilmişti. (...)

Denizli, aşağı yukarı 1300 az önce veya sonra Germiyanogulları'na geçip, 1393 tarihine kadar onları ellerinde kalıp, daha sonra Osmanlılar'a geçmiştir.

Türkler tarafından genişletilen ve imar edilen, güzelleştirilen şimdiki Denizli, arka arkaya gelen depremlerle harap olmuş ve tekrar tekrar yaptırılmıştır.

Denizli, eski teşkilat sisteminde merkezi Kütahya olan Anadolu Beylerbeyliği'ne bağlı idi. 1881 senesine kadar kaza olarak idare edilen Denizli, o tarihten itibaren Buldan, Sarayköy, Tavas kazalarının katılmasıyla ve az sonra da, Çal ve Garbî Karaağaç'ın ilavesiyle uzun müddet mutasarrıflıkla İzmir Valiliği'ne bağlı kalmıştır." (s. 181-184)*

Kitabının iç kapağı.

Bundan sonra, "Denizli Şehri" başlığı altında tarih ve coğrafya merkezli genel bilgiler verilmekte; bunu, "Denizli Kitabeleri" başlığı altında, asıl konumuzu ilgilendiren kısım takip etmektedir.

Burada önce, "Selçuklular devri" eserleri söz konusu edilerek, -sadeleştirilmiş şekliyle- şu değerli tarihî tespitler dile getirilmektedir:

"Denizli Kale Kitabesi :

Denizli'nin Kayalık mahallesinde Müftü Camii'nin dış kısmındaki son cemaat yerinde ve doğu kısmında duvara bazı kitabeler konmuştur. Bunlardan biri, Denizli Kale Kitabesi olup, bir kısmı kaybolmuştur. Selçuklu Sülûsü ile hakk edilmiş (kazınmış) olan bu noksan kitabe, beş satır ise de, son satır tamamıyla kırılmıştır.

Bu kitabe, Selçuklular'dan İkinci Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında emirlerden biri tarafından konulmuş ise de, gerek isim ve tarih yeri kırılmış olduğu için, kime ait olduğu bilinmiyor. Gıyâseddin'in hükümeti 1236'dan 1246 senesine kadar devam ettiği için, bu kitabenin, bu on sene içinde konuğuna şüphe yoktur.

Bu kitabe bize, İkinci Gıyâseddin zamanında Denizli kalesinin Türkler tarafından yaptırıldığını veya yeni baştan tamir edildiğini bildiriyor, demektir." (s.191)

Bu sözlerle birlikte, merhum UZUNÇARŞILI tarafından eski harflerle kitabe yazısı da verilmiş, ancak bunun yeni harflerle okunuşu gösterilmemiştir. Onu da, biz belirtelim:

"..... Elhisin
El-a'zamü zill
El-fethi Keyhüsrev bin Keykubad
Li-muhtâc ilâ Rahmetullahü Te'âlâ" (1)

Diğer kitabelerle ilgili olarak da, aşağıdaki başlıklar altında şu bilgiler verilmektedir:

Denizli'nin Kayalık mahallesinde Müftü Camii'nin dış kısmındaki son cemaat yerinde ve doğu kısmında duvara konan bazı kitabelerden biri olan "Denizli Kale Kitâbesi" bize, - her ne kadar bir kısmı kaybolmuşsa da- İkinci Gıyaseddin zamanında Denizli kalesinin Türkler tarafından yaptırıldığını veya yeni baştan tamir edildiğini gösterir.

"Gıyaseddin Devrine ait diğer bir kitabe:

Denizli'nin istasyon caddesinde Ulu Cami'nin fabrika tarafındaki kısmında duvara konmuş ve mermer taş üzerine Selçuklu Sülûsü ile yazılmış olan diğer bir kitabede yine bu Gıyaseddin devrine aittir. Bunun da tarihi silinmiştir.

Bu kitabenin, Selçuklular devrinde yapılan Ulu Cami'ye ait olması kuvvetle muhtemeldir. Kitabe beş satır olup, noktalı yerleri dış tesirlerle aşınmıştır.

Denizli'de kale civarındaki Vakıf Han'la beraber Gıyaseddin Heyhüsrev devrine ait olmak üzere üç eser vardır. Gıyaseddin Keyhüsrev, Alâeddin Keykubat'ın oğludur. 1236'da hükümdar oldu. Bazı rivayetlere göre, kardeşi Kılıç Aslan'ın veliht olmasını çekemeyerek, babasını zehirlettirmiştir.

Zamanında Baba İshak isyanı ortaya çıktı ve zorlukla bastırıldı. Gıyaseddin, 1243 senesinde, Köseadağı'nda Moğollar'a karşı müthiş bir yenilgiye uğramış ve hükümeti, bundan sonra belini doğrultamamıştır. Vefatı, 1246 senesindedir." (s.192)

Bu kitabe, Selçuklular'dan İkinci Gıyâseddin Keyhüsrev Merhum UZUNÇARŞILI, bu açıklamalarla birlikte, kitabenin eski harflerle okunabilen kısmını vermiştir. Bunun yeni harflerle okunuşu ise, şöyledir:

".....
.....Es-sultanü'l-a'zam Gıyâse'd-dünyâ
...Ve'd-dîni ale'l-İslâm ve'l-müslim(in)
...Eltyni Ebû'l-fethi Keyhüsrev bin Keykubad
.....selâ.....

"Ak Han Kitabesi :

Denizli'ye bir buçuk saat mesafede⁽²⁾ ve şehrin kuzey doğusuna isabet eden bir yerde, "Ak Han" ismi verilen Selçuklu devrine ait muazzam bir han görülür. Han iki kısımdır. İç kısmındaki bölme yerler ve hanın üst kısmının bazı yerleri bugün hâlâ mevcut bulunmaktadır.

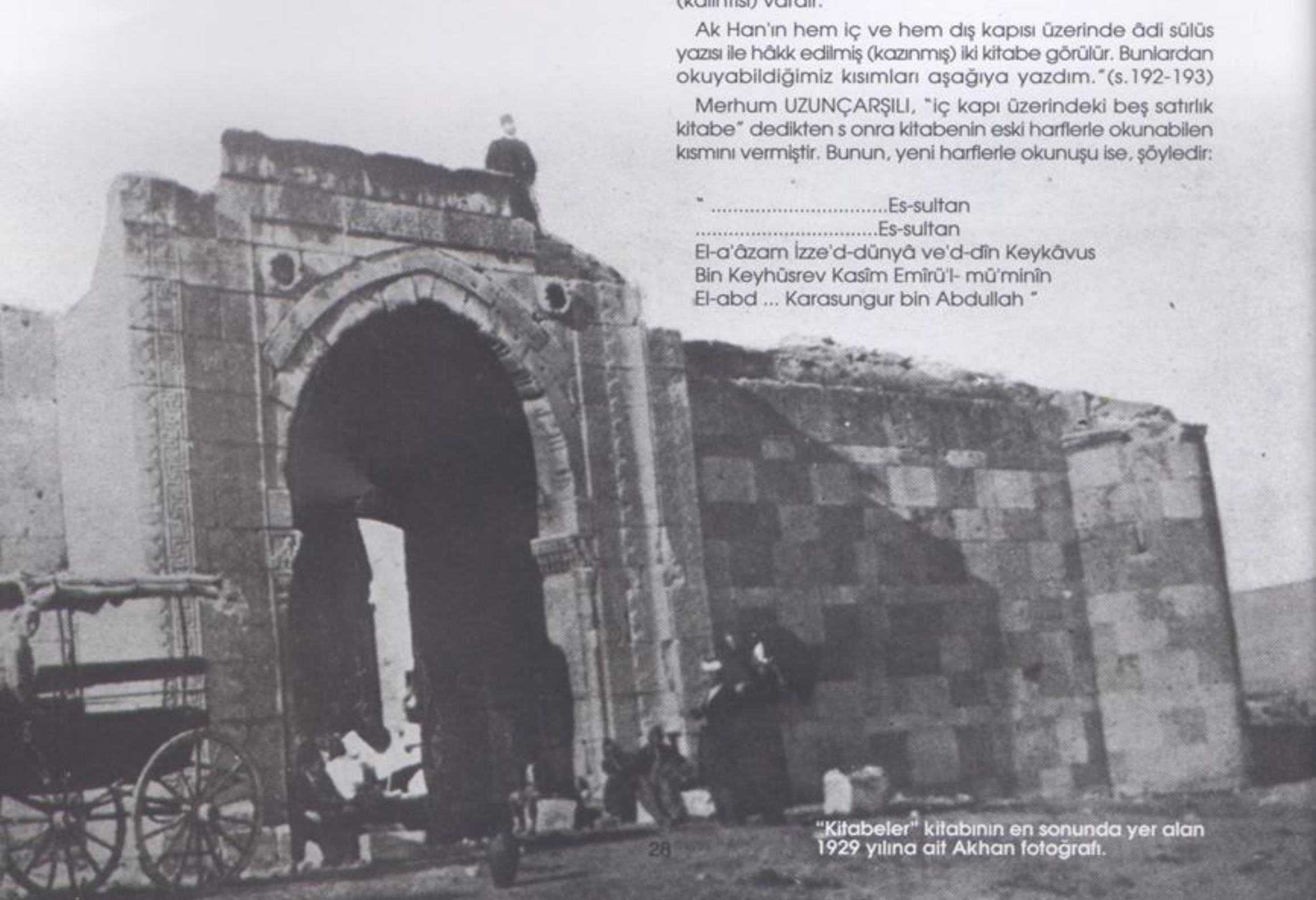
Hanın cephe (ön) kısmı, bazı yerlerini yıkılmasına rağmen hâlâ güzelliğini koruyor.

Han şimdi terk edilmiş olup, koyunlara ağıl hizmeti görmektedir.⁽³⁾ Hanın yanında bir de hamam harabesi (kalıntısı) vardır.

Ak Han'ın hem iç ve hem dış kapısı üzerinde âdi sülûs yazısı ile hâkk edilmiş (kazınmış) iki kitabe görülür. Bunlardan okuyabildiğimiz kısımları aşağıya yazdım." (s.192-193)

Merhum UZUNÇARŞILI, "iç kapı üzerindeki beş satırlık kitabe" dedikten sonra kitabenin eski harflerle okunabilen kısmını vermiştir. Bunun, yeni harflerle okunuşu ise, şöyledir:

".....Es-sultan
.....Es-sultan
El-a'âzam İzze'd-dünyâ ve'd-dîn Keykâvus
Bin Keyhüsrev Kasım Emîrû'l- mû'minîn
El-abd ... Karasungur bin Abdullah "

"Kitabeler" kitabının en sonunda yer alan 1929 yılına ait Akhan fotoğrafı.

İsmail hakkı Uzunçarşılı'nın kaleme aldığı bu çalışmasında, Denizli'de Selçuklular devrinde en çok eser bırakan kişinin Seyfeddin Karasungur olduğu kaydedilir. 1246'da hükümdar olan İkinci İzzeddin Keykâvus zamanında Selçuklu emirlerinden olan Karasungur, o dönemde vezir olan meşhur Celâleddin Karatay'ın biraderidir.

UZUNÇARŞILI, Ak Han'ın dış kapısı üzerindeki dört satırlık kitabenin okunabilen kısımlarını da, eski harflerle vermiştir. Bunun da yeni harfli şekli, şöyledir:

* Hâzihi.....

Fi'l-âlem İzze'd-dünyâ vedd'in Ebu'l-fethi
Keykâvus Bin Keyhüsrev

Kasîm Emiri'l-mü'minin târih gurreti Cemâziye'l-âhir fi-sene..hamsin ve sittemâye

El-abdû'l-muhtâc ilâ Rahmetullahü Te'âlâ
Karasungur bin Abdullah"

Buna göre Han, Milâdî 1250 senesinden sonra, İkinci İzzeddin Keykâvus zamanında emirlerinden Karasungur tarafından yaptırılmıştır.

"Müftü Camii Kitabesi :

Daha sonra UZUNÇARŞILI, tespiti dayalı notları çerçevesinde; "Yine Denizli'de, Karasungur'a ait iki kitabe daha vardır. Bunlardan biri, Denizli'nin Kayalık Mahallesi'nin Müftü Camii'nin Doğu duvarına konmuştur. Noksan ve tarihsiz olan Sülûs hat (yazı) ile hâkk edilmiş (kazınmış) kitabe şudur: "(s.193-194) dedikten sonra, gene eski harflerle bu kitabe metnini verir ki, bunun da tarafımızdan okunuşu şöyledir:

*Sultanı fi-eyyâmü'd-Devletü's-Sultan
..... Fi'l-âlim İzze'd-dünyâ ve'd-dîn
..... Ka(sîm) Emiri'l-mü'minin el-Abdû'z-za'îf
Karasungur bin Abdullah fi sene..."

Daha sonra, sözlerine devamla:

"Yine Karasungur'a ait bir kitabe de, Denizli Ulu Camii'nin tamiri esnasında, çeşmesi ile beraber meydana çıkarılmış ve kitabe, Âsâr-ı Atîka Müfettiş-i Umûmisi (Eski Eserler Genel Müfettişi) muhterem Aziz Bey tarafından, İzmir Müzesi'ne nakledilmiştir.

Dört satırdan ibaret olan bu Sülûs hattı (yazısı) kitabenin, uzunluğu 0.69 ve genişliği 0.82 santimetredir. Bunun, Hicrî 645 / Milâdî 1247 sensinde yapılmış çeşme kitabesi olduğu anlaşılır. Daha evvelki kitabe, zannıma göre Vakıf Han'a aittir. Kitabenin sureti şudur: "

bilgi notunu düşen UZUNÇARŞILI; bunun altında, söz konusu kitabenin eski harfli metnini verir ki, yeni harflerle okunuşu şu şekildedir:

*hazihî's-sikâye fi ahdi
..... Es-Sultanü'l-A'zam İzze'd-dünyâ ve'd-dîn
..... Keykâvus bin Keyhüsrev bin Keykubad
..... Abdullah Karasungur sene hamse ve erba'in ve sitte"

Merhum, Prof. Dr. İsmail hakkı UZUNÇARŞILI hocamız; Denizli'ye hizmet yolunda giriştiği ciddi ve büyük gayretlerin ürünü olarak kaleme aldığı bu çalışmasında, "Karasungur" ismi etrafında, ayrıca şunları kaydeder:

"Denizli'de Selçuklular devrinde en çok eser bırakan zat, Karasungur bin Abdullah'dır ve bütün eserleri, İkinci İzzeddin Keykâvus zamanına aittir.

(Not: İzzeddin Keykâvus, İkinci Gıyaseddin Keyhüsrev'in oğludur. 1246 senesinde hükümdar oldu ve biraderi ile saltanat mücadelesi yaptı. Bir aralık ortak hüküm sürdüler.)

Karasungur'un mahlâsı (takma adı) Seyfeddin olup, Selçuklu emirlerindedir. Seyfeddin Karasungur, İkinci Gıyaseddin Keyhüsrev ile oğlu İzzeddin Keykâvus zamanında Vezir olan meşhur Celâleddin Karatay'ın biraderidir. (Not: Celâleddin Karatay, Konya'da Karatay Medresesi içinde gömülüdür.)" (s.195)

Bunların yanısıra, diğer değerli tespitler de şu şekildedir:

" Mescid Kitabesi :

Yarısı kırık olan bu mescid kitabesi Denizli'nin Kayalık Mahallesi'ndeki Müftü Camii dışında Son Cemaat Yeri'nde duvara konmuştur. Kitabe iki uzun satır olup, yazısı okunaklı Selçuklu Sülûsü'dür.

Bu kitabe, Üçüncü Gıyâseddin Keyhüsrev devrine aittir. Bu zat, babası Dördüncü Kılıç Aslan'ın öldürülmesi üzerine, 1264 senesinde pek küçük yaşta iken hükümdar ilan edildi. Hükûmeti, Muhiddin Pervâne ile idare etmişlerdi. İlhanlı Hükümdarı, Ergun'un emriyle Erzincan'da öldürülmüştür." (s.196-197)

UZUNÇARŞILI'nın, eski harflerle metnini verdiği bu kitabenin, yeni harflerle okunuşu ise, şöyledir:

* Ve'd-dîni Ebu'l-feth Keyhüsrev bin Kılıç Arslan"

"Germiyan Oğulları Zamanı ; İnanç Bey ve Oğulları :

Selçuklular'dan sonra Denizli'ye, devamlı olarak hemen bir asır (yüzyıl) Germiyan Oğulları sahip olmuşlardır.

İnanç Bey'in Hicrî 735 / Milâdî 1334 tarihli bir kitabesi, Germiyan devrine ait en eski bir vesikadır. Bu kitabe, Denizli'de Büyük Kabristan duvarında Sarayköy Caddesi'nin Musluk mevkiindedir.

Uzunçarşılı'nın verdiği bilgilere göre, Selçuklular'dan sonra Denizli'ye, devamlı olarak hemen bir asır boyunca sahip olan Germiyan Oğulları'na ait en eski bir vesika İnanç Bey'in kitabesidir. 1334 tarihli bu kitabe, Büyük Kabristan duvarında Sarayköy Caddesi'nin Musluk mevkiindedir. İnanç Bey'den sonra yerine Lâdik Emiri olan oğlu Murad Arslan Bey'in kabri Denizli'de, Memleket Hastahanesi (bugünkü Devlet Hastahanesi) civarında olup, bir zaman halk arasında "Murat Dede" diye ziyaret edilmekte idi.

İnanç Bey, kitabede görüldüğü üzere, Ali Bey isminde bir zatın oğludur. Ali Bey'in kim olduğu tamamen bilinmiyorsa da, İbni Bibi ile Ali'nin Selçuknâmesi'ne göre Lâdik ve Honaz taraflarında uç beyi olup Cimri hadisesinde, Cimri tarafına geçmiş ve halkın şikayeti üzerine haps edilerek, korkusundan vefat etmiş olan Ali Bey olması pek muhtemeldir.

Lâdik daha evvel de Germiyan Oğlu Yakup Bey'in kızkardeşinin çocuğu Bedreddin Murad tarafından idare edildiği bilindiğinden, Ali Bey ile oğlu Şücaeddin İnanç'ın, Germiyanlılar'a mensup olduğunu kabul etmekte tereddüt etmeyeceğim. (...)

İnanç Bey'den sonra yerine oğlu Murad Arslan Bey Lâdik Emiri oldu. İbni Batuta, Seyahatnâmesi'nde; babası İnanç Bey zamanında Murat Bey'le görüşüğünü yazıyor. Murat Bey'in kabri Denizli'de, Memleket hastanesi⁽⁴⁾ civarında olup, bir zaman halk arasında Murat Dede diye ziyaret edilmekte idi. Kabrin baş tarafında dört köşe bir mermer taş üzerinde duadan başka yazı yoktur.

Kitabe, sonradan getirilip buraya konmuştur. Pek güzel işlenmiş olan bir mermer taşın ortasına beş satırlık girift Sülüs hatla Hâkk edilmiş (kazınmış) kitabe şudur:" (s.198)

Bu notu takiben verilen eski harfli kitabe yazısının, yeni harflerle okunuşunu da biz gösterelim:

" Hüvelbâki
Benî hâze'l-imâreti fi-eyyâm-ı Devlet
El-Emîrû'l-mu'azzam Şücâeddin İnanç Beğ Bin Akhan
Meddellahu zillahu sâhibehu Hoca KÜTÜ'z-zevâk
Ahsenullahu avâkibehu fi-şehr-i Ramazan sene 734
ve selâsin ve seb'a"

"Ulu Câmî Kitabeleri:

Bu kitabe, Denizli'deki Ulu Câmî'nin kuzey kısmında bulunan kapının sol tarafına konmuş ve caminin son zamanlarda yeniden yapılması üzerine, rivayete göre sivil olarak kalarak üzeri örtülmüştür. Bu kitabeyi görmedim. Yalnız Denizli'de Muhib Efendi'nin defterinden suretini gördüm.

denildikten sonra, eski harflerle verilen bu kitabe metni yeni harfli şekli şu şekildedir:

"Cüded-i hâze'l-mescidü'l-mübârek
Es-sultânü'l-azam el-Germiyâniyye
Süleyman Şâh bin-i Muhammed Beğ "(s.203)

Merhum, UZUNÇARŞILI; "Ulu Cami'nin son tamiri kitabesi kapısının üzerinde olup, şudur:" (s.204) dedikten sonra, bunun da eski harfli metnini vermiştir ki, söz konusu bu kitabenin -tarafımızdan- yeni harfli okunuşu şöyledir:

" İşbu ma'bed devr-i Selçukî'de oldu ibtidâ
Germiyanlar sâniyen etdi anı ta'miren ihyâ
Ulu Câmî nâmiyle ma'rûf idi secde-gâh
Medhalinde beldenin pek muhteşem idi bî-hâh
Zelzeleyle oldu kısmen sâl-i esbakda harâb
Yigirmi dört yıl kaldı mesdûd ne selâm ve ne sâb
Sâhibü'l-hayrât Topal Ömer oğlu Hacı
Sâlih İbn-i Hacı Muhammed etdi tecdiden ihyâ
Altı yüz kırk bire tarh et bul ana târih
Sâhibü'l-hayrât mukîm olsun yeri Cenne't de ekî
1339 Hicrî'ye Cemâziye'l-evvel 1338 Kânûn-ı sâni'le

Böylece, bu kitabeye göre; Denizli Ulu Camii, Selçuklular zamanında yapıldığını ve Germiyanlar zamanında tamir görerek, canlı ve güzel bir hale geldiğini, zelzele ile harap olduktan sonra ise, 24 yıl terk edilmiş olduğunu; nihayet, Topal Ömer oğlu Hacı Salih bin Hacı Muhammed tarafından, Hicrî 1339 / Milâdî 1920 senesinde yeniden tamir ettirilerek hizmete açıldığını öğreniyoruz. Bu hizmet, Denizli Belediyesi tarafından caminin tamiri için yıkıldığı, 14 Haziran 2002 tarihine kadar devam etmiştir.

1920'li yıllarda Denizli'mize geleşek, o dönemde imkânları içerisinde tek tek bütün tarihî kitabeleri araştıran ve üzerlerinde titiz bir dikkatle araştıran ve incelemeler gerçekleştiren, sonuçta bunların bütün dünyasına tanıtılmasını sağlayan, büyük bilim adamı merhum, Prof. Dr. İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI hocamıza, şehrimize olan bu değerli hizmetlerinden dolayı minnet ve şükran duygularımızla, Allah'tan rahmetler dileriz.

Notlar

- 1- Kitabenin, zamanla tahrip olup silindiği için- okunamayan kısımları, noktalarla gösterilmiştir.
- 2- Ak Han, Ankara yolu üzerinde Sevinçlik Mahallesi'nden hemen sonra, sol tarafta bugün artık kimsen şehir içi kabul edilen bir yerdedir. (Ö.G.)
- 3- Günümüzde Ak Han kervansarayı, -bizim tespitlerimize göre-; önceki yıllarımızdan Sayın, Yusuf Ziya Göksu Bey tarafından bu terk edilmiş durumdan kurtarılarak, takdire değer bir şekilde restore edilmiş; dış cephedeki adı boyalı berbat yazılardan ve çirkin görüntüsünden temizlenerek, göze hoş gelecek şekilde bakımlı hâle getirilmiş bulunmaktadır. (Ö.G.)
- 4- Burada sözü edilen "Memleket Hastahanesi", bugünkü "Devlet Hastahanesi'dir." (Ö.G.)
- 5- Bu kitabe: Ulu Câmî, yıkılmadan evvel, dış çatı kısmında basamak taşı olarak kullanılmakta idi. Bu durumda iken, Mimar, Sayın Cengiz Bektaş ile birlikte çatıya çıkarak kitabeyi gördük. Kitabeyi yukarıdaki şekliyle okuyarak kayda geçirmiş idik. 14 Haziran 2002 tarihinde cami yıkıldıktan sonra, bu kitabe Denizli Arkeoloji Müzesi'ne kaldırıldı. (Ö.G.)

Denizli İnançoğullarına Dair Paralar: "Murad ve İshak Beylerin Sikkeleri"

Yrd.Doç.Dr. Veysi AKIN

Pamukkale Üniversitesi Öğretim Üyesi

Tarih kitaplarında Anadolu Beylikleri sıralanırken gerek bölgedeki siyasi karışıklıklar, gerekse kısa süren hâkimiyetleri ve İhanlılara bağlılıkları dolayısıyla İnançoğullarına pek yer verilmez. Bununla beraber İnançoğullarının Denizli ve bölgesi siyasi ve kültürel hayatında önemli bir yer tuttıkları bilinir. Bunun en önemli delilleri ise İnançoğullarına ait olduğu bilinen bölgeye ait kitabelerden başka, Denizli'de kesilmiş gümüş sikkelerdir.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin çöküşüyle ortaya çıkan küçük devletlerden biri de Denizli'de kurulan İnançoğulları Beyliği'dir. İnançoğulları, kuzey ve doğudan Germiyanlılar, batıdan Aydınoğulları güneyden Tavas Beyliği, Menteşe ve Hamidoğulları ile komşu olarak eski adı Ladik olan bugünkü Denizli vilayeti topraklarında hâkim olmuş bir Anadolu Türkmen Beyliğidir.

Denizli ve yöresinde bir türlü bitmeyen karışıklıklar ve kısa süreli yönetim değişikliklerinden istifade ederek Germiyanlıların desteğini alan eski Ladik Beylerinden Şucaeddin İnanç Bey Denizli ve yöresinde İnançoğulları dönemini başlattı. Böylece Denizli ve yöresinde yaklaşık 75 yıl hüküm sürecektir olan İnançoğulları Beyliği kurulmuş oldu. Tarihi kayıtlardan, 13. yüzyıl sonlarında Ladik Beyliğinin başına geçen Şucaeddin İnanç Bey'in Anadolu'yu işgal eden İhanlıların valisine itaat ettiği ve bu sayede uzunca bir müddet beyliğin başında kaldığı anlaşılmaktadır.

- Şucaeddin İnanç (1291-1335)
- Murad Arslan Bey (1335-1362)
- İshak Bey (1362-1366)

İshak Bey, İnançoğulları'nın son hâkimidir. Onun döneminde Denizli ve bölgesi bir daha geri dönmek üzere Germiyanlı hâkimiyetine girmiştir.

Elde edilen bilgilere göre, İnançoğullarına dair ilk para, mezarı Denizli Devlet Hastanesi civarında olduğu varsayılan ve halk tarafından "Murad Baba" olarak tanımlanan hazirede yattığına inanılan İnanç Bey'in oğlu Murad Bey'e aittir. Araştırmacıların verdikleri bilgilere göre Murad Bey'e ait Ladik'te basılan dört adet gümüş sikke mevcuttur.

Bunlardan "Abdehu Murad" imlâsı ile darb edilmiş üç tanesi hakkında Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi paraları koleksiyoncusu ve araştırmacısı Ahmed Tevhid Ulusoy (1868-1940) tarafından Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası'nda bilgi verilmiştir. Bu çalışma daha sonra Türk Numismatik Bülteni 19. sayısında İskender Targaç tarafından günümüz Türkçesine uyarlanarak yeniden yayınlanmıştır. Bunlardan bir tanesinin "Müze-i Hümayun Osmanî Koleksiyonu"nda yer aldığı gerek bu çalışmada ve gerekse ünlü Numizmat İbrahim Artuk Bey'in yayınladığı katalogtaki işaretinden anlaşılmaktadır. Nitekim aynı para İbrahim-Cevriye Artuk' adıyla neşr edilen İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşirdeki İslami Sikkeler Koleksiyonunda, 1341 numarada fotoğrafı ile birlikte verilmiştir.

İnançoğullarına dair olduğu bilinen diğer dört sikkenin de Murad Bey'in oğlu İshak Bey'e ait olduğu bilinir.

• 1335-1362 yıllarında Denizli'de hüküm süren İnanç Beyi Murad Arslan'ın sikkeleri :

Sikke No: 1 (Ahmet) Muhip Efendi Koleksiyonu)

Duribe edaf'u
Bimahruset-ü El abad
Ladik Abdehu Murad

Sikke No: 2 (Ahmet) Muhip Efendi Koleksiyonu)

Duribe El mülkilillah
Bimedinet-ü Abdehu Murad
Ladik

Sikke No: 3 (Müze-i Hümayun-u Osmanî Koleksiyonu)
(Gümüş, 0.95 gr., 16, mm)

ضرب
بمدينة
لاديق

duribe
bimedinete
Ladik

الملك لله
عبد مراد

El-Melik-ül Allah
Abdehu Murad

• 1362-1366 yıllarında Denizli'de hüküm süren İnanç Beyi İshak Bey'in Sikkeleri:

Sikke No: 1 (Müze-i Hümayun-u Osmanî Koleksiyonu)

Elabad Allah
Edaf'u La ilahe ill
İshak Bin Muhammed resul
Murad Allah

Sikke No: 2 (Muhip Efendi Koleksiyonu)

Durube bi medinet-i La ilahe illallah
Ladik sene selase Muhammed resul Allah
ve sittin ve sebamaye Abdullah İshak

Ord.Prof.Dr.Süheyl Ünver'in
kaleminden Merkez Efendi
minyatürü

Hem âlim, hem din büyüğü

Merkez Efendi

Prof. Dr. Mehmet Ali ÜNAL
Pamukkale Üniversitesi Öğretim Üyesi

Asıl adı Musa olan Merkez Efendi 1460-65 yıllarında Denizli'nin Buldan ilçesine bağlı Sarımahmudlu köyünde doğmuştur. Merkez Efendi'nin doğduğu sıralarda Denizli Kütahya Eyaletine bağlı bir kazâ; Buldan ise küçük bir köydür. 15 yaşında gideceği Bursa'dan önce, muhtemelen Denizli'deki İnançoğulları zamanında kurulmuş olan orta dereceli İshak Bey Medresesinde eğitim almıştır. İstanbul'da talebesi olduğu Sünbül Sinan Efendi'nin, "Âlemi sen yaratsaydın, nasıl yaratırdın?" şeklindeki sorusuna Mûsâ Efendi; "Bu mümkün olsaydı, her şeyi merkezinde bırakırdım. Bir şey ilâve etmek veya bir şeyi eksiltmek düşünülemez", diye cevap vermiştir. Sünbül Efendi, bu cevap üzerine; "... bundan sonra ismin Merkez Muslihuddîn olsun" demiştir. Böylece Mûsâ Efendi, Merkez Efendi ismiyle meşhur olmuştur.

Eski ulemâ, ilmi ikiye ayırır: Birincisi Allah'ın kendisini tanıma ilmi, ikincisi Allah'ın yarattıklarını tanıma ilmi. Allah'ın zatını tanıma ilminin adı Tasavvuf'tur. Metodu da aşk ve zikirdir. Allah'ın yarattıklarını tanıma ilmine ise "müsbet bilimler" diyoruz. Yani isbat olunabilen bilimler. Biyoloji, fizik, kimya vs. gibi. Bunun metodu da deney ve gözlemdir.

İslam âlimleri bilimi bir bütün kabul etmişlerdir. Bugünkü gibi branşlaşma henüz ortada yoktur, bilim dallara ve kollara ayrılmamıştır. Bilim adamları medreselerde bütün bilimleri tahsil ederler. Medresenin en yüksek derecesinden mezun olan ve bütün bilimlerini tahsil edenlere "âlim-i küll" denilir. Bu yüzden eski İslâm âlimleri tıp, matematik, astronomi gibi birbirinden farklı alanlarda birçok eserler vermişlerdir. Müsbet bilimler alanında derinleşmiş âlimlerin bir kısmı sadece Allah'ın yarattıklarını öğrenmekle uğraşmamışlar, Allah'ın kendisini de tanımak yoluna gitmişler ve tasavvuf da tahsil etmişlerdir. Nitekim pek çok medreseden yetişmiş âlimin aynı zamanda mutasavvif olduğu görülür.

XV.-XVI. yüzyıllarda yaşamış olan Merkez Efendi bunlardan biridir. O, 1460-65 yıllarında Denizli'nin Buldan ilçesine bağlı Sarımahmutlu köyünde doğmuştur⁽¹⁾. Babası Mustafa, dedesi Kılıç Bey, büyük dedesinin adı ise Haydar'dır⁽²⁾. Yörügân-ı Kayı cemâati ile meskun olan Sarımahmutlu köyü o dönemde Aydos nâhiyesinetâbidir. Merkez Efendi'nin asıl adı Musa olup, Merkez Muslihüddin lakabıyla meşhur olmuştur.

15 yaşında iken Bursa'ya medrese tahsiline gitmiştir. Çünkü yüksek dereceli medreseler Bursa, Edirne ve İstanbul gibi büyük şehirlerde vardır. Denizli, o zaman Kütahya Eyaletine bağlı bir kazadır. Buldan ise, küçük bir köydür. Sarımahmutlu ise 1520 tahririnde 138, 1530 tahririnde 145 ve 1571 tahririnde 160 hâneli o zamanın ölçülerine göre büyük bir köydür⁽³⁾. Muhtemelen Denizli'deki orta dereceli medreseyi bitirdikten sonra Bursa'ya gitmiş olabilir. Denizli'de İnançoğulları zamanında kurulmuş olan İshak Bey Medresesi vardır⁽⁴⁾.

Muslihüddin Musa Bursa'dan sonra İstanbul'a gitmiş ve orada medrese tahsiline devam etmiştir. İstanbul'da Hızır-bey-zâde Veliyyüddin Efendi'nin ya da Veliyyüddin'in oğlu Ahmed Paşa'nın talebesi olmuştur. Daha sonra Halvetî tarikatı pîrlerinden biri olan Habib Karamanî'den el almak için Karaman'a veya Amasya'ya gitmiş fakat bu zat ona Muslihüddin lakabı vermiş, öyle anlaşılıyor muhtemelen henüz istidat görmediğinden tasavvuf tahsil ettirmemiştir. İstanbul'a dönen Muslihüddin Musa, Etyemez Şeyhin kızı ile evlenmiştir⁽⁵⁾.

Aynı zamanda tıp bilgini olan Merkez Efendi, 4-5 yıl Manisa'da Bimarhânede (hastane) görev yapmıştır. Burada iken meşhur mesir macununu icad eder. Merkez Efendi'nin Manisa'da hangi yıllarda kaldığı belli değildir. Bir rivayete göre, Kanuni'nin şehzadelğinde, Manisa sancakbeyi olduğu sıralarda orada bulunmuştur. Manisa'da iken Şehzade Süleyman'la tanışmış olabilir.

"Merkez Efendi" Söylenceleri

Kanunî Yavuz

Cumhur ERK

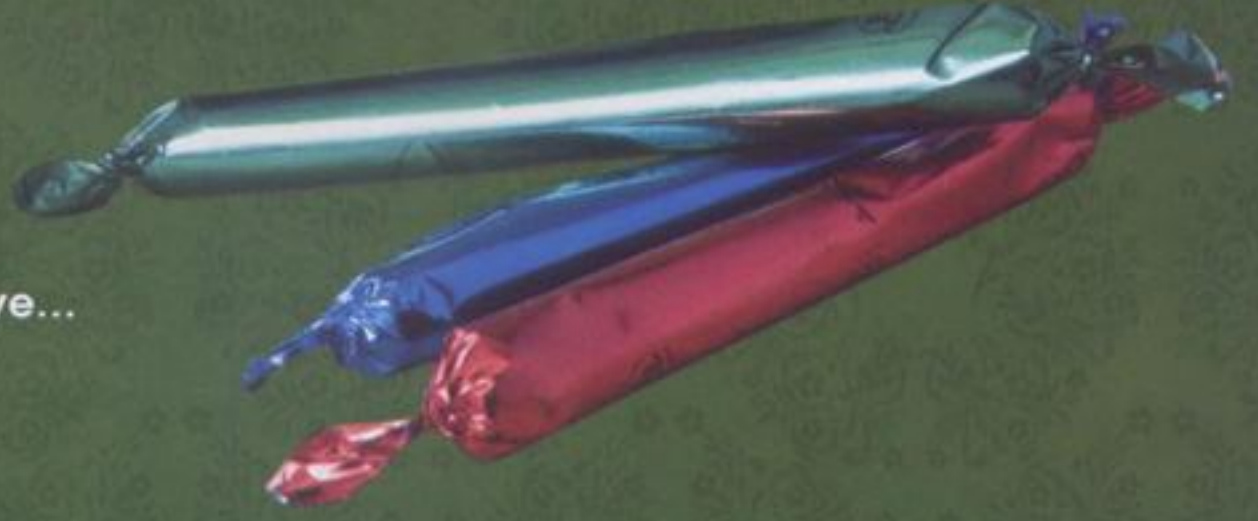
Merkez Efendi'den beri süren bir çeşit halk (folk) inancı vardır. Bugünlere, ta o vakitten taşınan mitolojik denilebilecek söylencelerden söz ediyorum. Bunlardan biri şudur: Sünbül Efendi'nin talebesi Merkez Efendi, hocasının kızı ile evlenmek ister. Sünbül Efendi işi yokuşa sürmek için kırk deve yükü altın getirmesini talep eder. Merkez Efendi öyle zora girmez; hemen yakınındaki yerden kırk çuval toprak doldurup hocasına getirir. Çuvallar açılınca içinden altın çıkar. Sünbül Efendi talebesinin iyice "piştiğini" anlar ve der ki "Sen artık kendine yeni tekke kur". Ve tabii kızını da verir.

Merkez Efendi'ye affen daha bir sürü söylence vardır. Ama bunlardan ikisi Denizli ile ilgili. Sanayi Odası eski başkanlarından Feridun Alpat, bir dergiye verdiği mülakatta, Denizli'de 1950'li yıllara kadar sanayinin gelişmemesinin temelinde halk arasında söyleneğelen Merkez Efendi'nin bedduasının olduğunu söyler. Güya, Merkez Efendi Denizli'den ayrılırken şehir ahalsinin kendisini padişaha şikâyet ettiklerini düşünür ve giderayak "Yabancıyı onmasın, yerlisi de doymasın" diye beddua eder. Yani, yabancıyı da mutlu olmasın, yerlisi de refaha erişmesin... Bu sözü hareket merkezi sayan Denizli'nin girişimci zümresi de hiçbir ortaklığa girmez. Alpat, bu sözün yanlış olduğu kanaatindedir. Çünkü, ona göre hiçbir zaman din büyükleri böyle beddualar etmez; aksine "Allah ıslah etsin", "Allah hidayete erdirsin" diye iyilik dilerler. Alpat'a göre, halkın bilinç altına işlenen bu bedduanın kaynağı 1920'li yıllarda Denizli'de yerleşik olan Rumların Türklerin ekonomide ilerlemesini istememeleriyle ilgilidir.

Merkez Efendi'ye ait bir başka söylence, bu kez yukarıda anlatılanın tersine gibidir. Merkez Efendi'nin, ondan intikal ettiği söylenen Denizlililere bedduasına karşılık; Denizlililer de ona sanki bir cevap veriyorlarmış gibi bir imayı barındırır bu söylence. Buna göre, nüfusun kit olduğu dönemlerde, aileler çocuklarının kendi yanlarında kalmasının, işgücü katkısı sağlamlarının daha önemli olduğunu düşündükleri için, okumak isteyen çocuklarını bu yoldan vazgeçirmek için "Okucen de n'olcen, Merkez Efendi gibi Ayasofya'ya papaz mı olcen!" demişler.

Bütün bunlar yazının başlığında da yer aldığı gibi birer söylence... Ama, dünyanın her yerinde yaşanan gerçekliklerin yanında, yüz yıllar içerisinde halkın hayalinde hoşluk katılarak, renklendirilerek söylenceler oluşturuluyor. Belki de bu yüzden söylenceler anlatımları daha ilginç ve cazip kılıyor.

Lokman Hekimden Merkez Efendiye...
-Bir şifa efsanesinin ağız tadı-

Mesir Macunu

Şerif KUTLUDAĞ
Pamukkale Üniversitesi Öğretim Görevlisi

İlk insandan bugüne ölümsüzlüğün sırrını ve iksirini aramıştır insanoğlu...

Eczacılık ve tıp mesleğinin piri Lokman Hekim'e rüyasında ölümsüzlüğü sağlayacak bitki haber verilir. Tanrı bunu anlayınca Cebail'i görevlendirir. Çukurova'da Ceyhan Nehri üzerinde karşılaşır Lokman'la Cebail... Okuma bahanesiyle ölümsüzlük iksirinin yazılı olduğu kitabı Lokman'dan alır ve karıştırma bahanesiyle ırmağa atar Cebail. Efsane bu ya, ırmağa atlayan Lokman Hekim arar tarar, kitabın yalnızca bir sayfasını bulabilir. Dünyadaki tıp biliminin elde edebildiği bilgi bu bir sayfada yazılı olanlardır efsaneye göre. İşte o günden beri bütün hekimler şifalı otlardan macunlar elde ederek insanı yaşatma peşindedirler.

Tarihi yaşanmışlığa baktığımızda, yolumuz Yavuz Sultan Selim'in eşi, Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi olan Hafsa Sultan'la kesişir.

Hafsa Sultan hastalanır. Hastalığının çaresi bulunmaz. İyileşmesi ümidiyle Manisa'ya gönderilir. Yaptırdığı Sultan Camii ve Medresesi'nin başına Merkez Efendi getirilir. Merkez Efendi kırk bir çeşit bitki ve baharat karışımıyla bir macun yapar. Hafsa Sultan şifa bulur.

Halkın talebi üzerine kağıtlara sardırılan macun, Sultan Camii'nin kubbe ve minarelerinden halka saçılır. Bu ay içinde 468. kez tekrarlanacak olan bu tarihî vaka zaman içerisinde "Manisa Mesir Festivali"ne dönüşür.

Tıp biliminin geldiği günümüzdeki baş döndürücü hızı karşısında Mesir Macunu, bir yandan tarihi bir hatıra, öte yandan da bir ağız tadı olarak devam eder gelir. Mesir Macunu

yalnızca Manisa ve Manisalıların değil ülkemizin de simgesel bir ağız tadıdır.

Şeyh Sümbül Sinan'ın, "Âlemi sen yaratsaydın, nasıl yaratırdın?" şeklindeki sorusuna Mûsâ Efendi; "Bu mümkün değil! Ama mümkün olsaydı, her şeyi merkezinde bırakırdım. Âlem öyle bir tatlı nizâm içinde ki, buna bir şey ilâve etmek veya bir şeyi eksiltmek düşünülemez", diye cevap vermiştir. Sümbül Efendi bu cevap üzerine; "Âferin Mûsâ Efendi! Demek her şeyi merkezinde bırakırdın. Öyleyse bundan sonra ismin Merkez Muslihuddîn olsun" demiştir. Böylece Mûsâ Efendi, Merkez Efendi ismiyle meşhur olmuştur. Bir süre

sonra şeyhi Sümbül Sinan'ın kızıyla evlenmiştir.

Merkez Efendi aynı zamanda tıp bilginidir. 4-5 yıl Manisa'daki bimarhânede (hastane) görev yapmıştır. Burada iken meşhur mesir macununu icat eder. 41 çeşit baharattan yapılan bu macun hâlen yapılmakta ve her yıl Manisa'da halka bedava dağıtılmaktadır. Şeyhi Sümbül Sinan'ın vefatından sonra onun manevî mirasını devr alır. Onun Kanuni Sultan Süleyman'ın Korfu seferine katıldığı rivayeti de vardır. Merkez Efendi'nin Manisa'da hangi yıllarda kaldığı belli değildir. Bir rivayete göre

Merkez Efendi, seyahatlerinde karşılaştığı kişilerle sohbet etmeyi çok sever. Çocuklara, hep yanında bulundurduğu şekerlerden verir, onları sevindirmeyi önemser. Müslüman olmayanlarla da görüşür, onların gönüllerini alır.

Kanuni'nin şehzadeliğinde Manisa Sancakbeyi olduğu sıralarda orada bulunmuştur. Manisa'da iken Şehzade Süleyman'la tanışmış olabilir.

Hocası, kayınpederi ve şeyhi Sünbül Sinan'ın tekkesinde yerini alan Merkez Efendi bir gün sur dışında dolaşırken yer altından akıp giden bir su sesi duyar. Müridleri ile birlikte burasını kazınca akan bir su ve havuz bulunur. Orada bir câmî, dergâh ve hamam yapılır. Cami, Yavuz Sultan Selim'in kızı Şah Sultan'ın yardımı ile yaptırılır. Türbesi bugün Merkez Efendi Dergâhı olarak bilinen bu yerdedir. Onun 1552'de öldüğü bilinmektedir. Cenaze namazını devrin şeyhülislamı ve en büyük Osmanlı hukukçularından biri olan meşhur Ebussuud Efendi kıldırılmıştır. Bu durumda o 90 yaşlarında vefat etmiş olmalıdır.

Hem medresede, hem de tekkede tahsil etmiş olan Merkez Efendi, âlim ve şeyh kimliğini zatında birleştirmiş şahsiyetlerdendir. Gerçi Merkez Efendi daha çok Allah'ın zatını tanımak yolunda mesafe almış, dünyevî bilimi tali derecede görmüştür. Bu durum o zaman için tabiidir. Çünkü zamanın ölçülerine göre esas bilim tasavvuttur. Tasavvuf yolunda ilerleyenlerin akli ve dünyevî bilimleri

küçümsedikleri malumdur. Mevlânâ'nın "akıl akılsızlara gerektir, akli olanlar aşkı seçsinler" vecizesi her mutasavvıfın temel düsturudur. Tasavvuf erbabının bilimi "kil ü kal" (dedikodu) olarak gördüğü malumdur. Henüz

tekke ile medresenin arası açılmamıştır. Ama XVI. yüzyılda bu ihtilafın da tohumları yeşermek üzeredir. Birgivi ve Çivizâde gibi medrese kökenli ulemâ tasavvuf erbabı için hiç de iyi bakış açısına sahip değildir. Tekke ve medrese arasındaki açılma XVII. yüzyılda daha da keskinleşecek ve Kadızâdeliler ile Sivasîler mücadelesi başlayacaktır. Skolastik mantığın dar kalıplarına haps olan Kadızâdeliler sosyal değişimin ortaya çıkardığı her yeniliği bid'at olarak görecekle ve müthiş bir taassuba sürükleneceklerdir. Bütün bunların sebebi bilim zihniyetinden uzaklaşma ve cahilleşmedir. Cahilleşme, kör taassubu doğuracaktır. Bu, bir medeniyetin içine kapanmasına ve orijinal kültür üretememesine yol açacaktır. Sonunda akılcılıktan ve gerçekçilikten uzaklaşılacak ve Batı medeniyeti karşısında bocalama dönemi başlayacaktır.

Notlar:

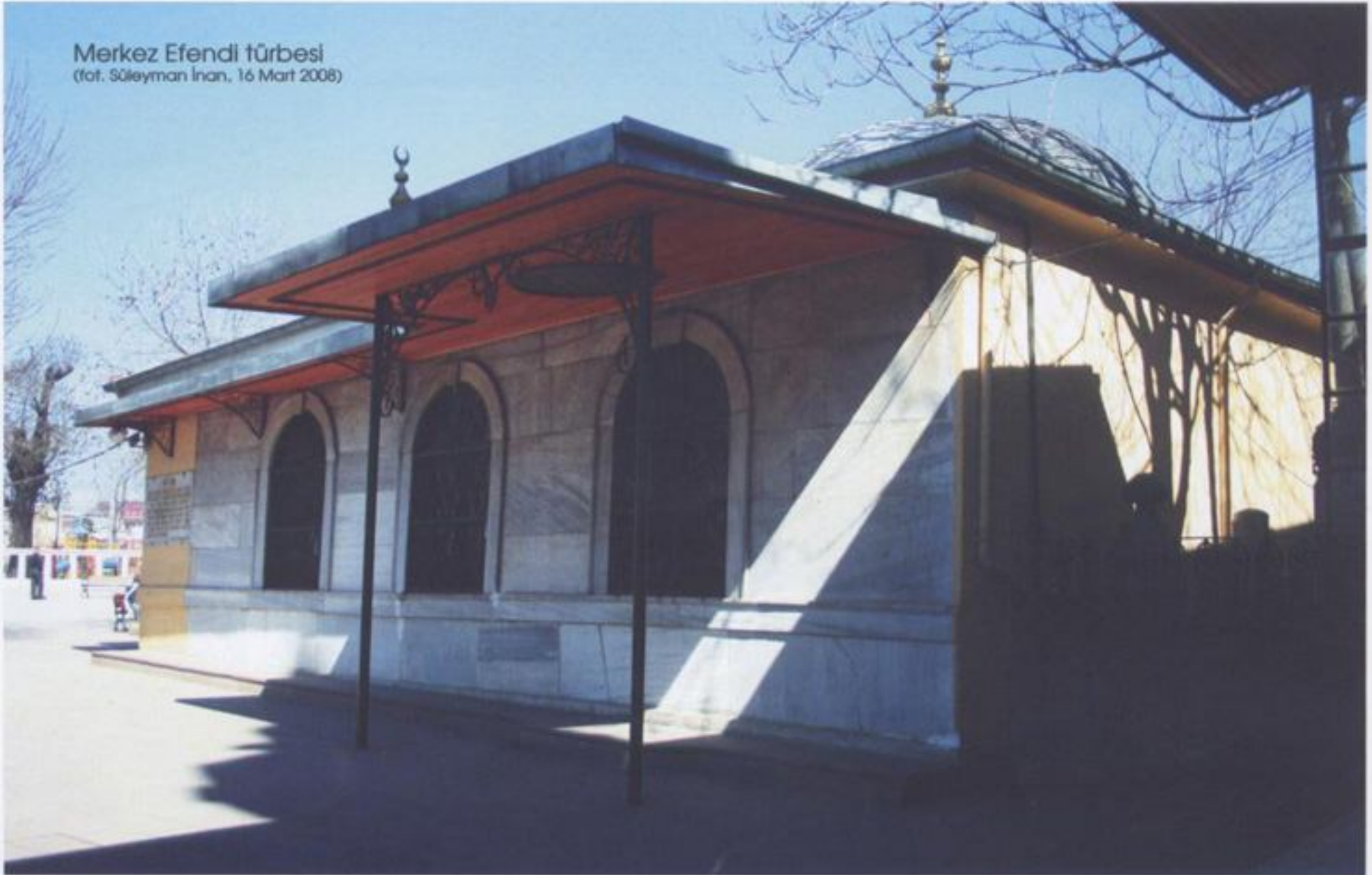
(1) Merkez Efendi'nin türbesinin bulunduğu yerde duvarda asılı olan bilgi notunda, doğduğu köyün "Sarhan" olduğu yazmaktadır. Ancak, doğrusu "Sarımahmutlu"dur. Zira, 16. yüzyıl tarih kaynaklarından olan tahrir defterlerinde "Sarhan-Sarhanlı" diye bir köy ismi geçmemektedir.

(2) Tahsin Yazıcı, "Merkez Efendi". İslam Ansiklopedisi (IA), VII, 766-769.

(3) Mehmet Ali Ünal, "XVI. Yüzyılda Buldan Yöresine Ait Bilgiler", Buldan Sempozyumu Bildirileri, c.I, Ankara 2006, 479.

(4) Turan Gökçe, XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Lâzkiye (Denizli) Kazası, Ankara, 2000, 130-131.

(5) Yazıcı, aynı madde, 768.

XVII. yüzyıldan itibaren gittikçe keskinleşecek olan bilim zihniyetinden uzaklaşma ve cahilleşme süreci, kör taassubu doğuracaktır. Bu, bir medeniyetin içine kapanmasına ve orijinal kültür üretmemesine yol açacaktır. Sonunda akılcılıktan ve gerçekçilikten uzaklaşılacak ve Batı medeniyeti karşısında bocalama dönemi başlayacaktır. Merkez Efendi ise varlık konusunu anlamak için tasavvufa yönelse de, akli ve bilimi ciddi biçimde önemsememiştir.

İstanbul Zeytinburnu'ndaki
Merkez Efendi Camisi
(fot. Süleyman İnan, 16 Mart 2008)

Yavuz Sultan Selim'in kızı Şah Sultan'ın yaptırdığı İstanbul Zeytinburnu'ndaki Merkez Efendi Camii Sultan II. Mahmut döneminde yenilenmiştir. Camii girişinde ortada Sultan II. Mahmut'un tuğrası olan 1837 tarihli kitabede şunlar yazılıdır:

**Mihver-i çerh-i vilâyet hazret-i Mahmûd Han
Koymadı mülkünde asla köhne kalmış bir mekân
Beyt-i ma'mûr-ı perver oldu kulûb-ı sâlikân
Şevket ve ömrün füzûn etsin cenâb-ı müsteân
Yapdı zîbâ hânkâh Merkezî kutb-i cihân**

Hazreti Mahmud Han vilâyet çarkının aksenidir.
Ülkesinde asla yenilenmemiş bir mekân bırakmadı.
Sâliklerin kalpleri mamur olmuş evler gibi oldular.
Cenab-ı Allah heybetini ve ömrünü arttırsın.
Cihan kutbunun merkezi için süslü bir dergâh yaptı.

**Merkez-i yerkâr-ı şevket-i kutb-i vakt-i Saltanat
Ol şehinşah-ı kerâmet-menkîbet tecdîd edip
Edicek ihyâ cenâb-ı Merkezin dergâhını
Sâyesinde ol şehin tecdîd olundukça binâ
Geldi bir pîr-i sühen-ziver dedi târîhini**

Saltanat kutbunun ululuğunun merkezi
O kerameti menkibelere konu olmuş padişahlar padişahı.
Merkez (Efendi) hazretlerinin dergâhını yenileyince
O padişahın sayesinde bina yenilenince
Süslü söz söyleyen biri gelip tarih düşürdü

“Elveda Kavala, Merhaba Denizli...”

Mübadele’de Denizli

Yrd. Doç. Dr. Tahir KODAL
Pamukkale Üniversitesi Öğretim Üyesi

Tarihi, Balkan Savaşlarına kadar giden Yunanistan ve Türkiye’deki Türk-Rum nüfusunun mübadelesi sorunu yeni Türk Devleti’nin Osmanlı’dan devraldığı sorunlarından biri sayılırdı.

Mübadele’nin Tarihi Arka Planı

Anadolu’nun Adalar Denizi sahillerinde oturan Rumlar, Balkan Savaşları’ndan (1912) hemen sonra, bu savaşta topraklarını genişleten Yunanistan’a kendi istekleri ile göç etmeye başlamışlardır. Yunanistan, bu göçü, Avrupa kamuoyunda Türk Devleti ve Türkler aleyhine bir propaganda malzemesi olarak kullanmak isteyince, Osmanlı Devleti bunu engellemek için İngiltere’nin aracılığıyla Yunanistan ile bir mübadele anlaşması imzalamıştır. Ancak, 1914 yılında I. Dünya Savaşı’nın başlaması ile bu anlaşma hayata geçirilememiştir.⁽¹⁾

Anadolu’da I. Dünya Savaşı’nın galipleri ve onların Anadolu’da gerçekleştirmek istedikleri projelerin unsurlarına karşı Mustafa Kemal Atatürk’ün önderliğinde Türk milleti büyük bir zafer kazanmıştır. 11 Ekim 1922’de Mudanya Mütarekesi’nin imzalanmasından sonra, tekrar Adalar Denizi Bölgesi’nden ve İstanbul’dan çok sayıda Rum,

Yunanistan’a göç etmiştir. Bu nüfus mübadelesi konusunda hem Türkiye, hem de Yunanistan temelde hemfikir görünürler. Ancak, her iki taraf da kimlerin hangi şartlarda mübadeleye tâbi tutulacağı konusunda bazı fikir ayrılıklarına sahiptirler.⁽²⁾ Bu anlaşmazlıkların başında, İstanbul’da yerleşmiş Rumların durumunun ne olacağı konusu gelmiştir.

İstanbul’da etabli (yerleşmiş) durumda olan Rum nüfus konusundaki anlaşmazlık, Lozan Barış Konferansı’nda görüşülmüş, iki ülke arasında 1923 yılının hemen başında imzalanan “Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine Dair Sözleşme ve Protokol” ile çözüme kavuşturulmuştu. Buna göre,

1 Mayıs 1923’ten itibaren Türkiye’de kalan Rumlar ile Yunanistan’da kalan Müslümanların (Türk nüfus kastedilir) değişimine başlanacaktı. Fakat, Mondros Mütarekesi’nin tarihi 30 Ekim 1918’den önce İstanbul Belediyesi sınırları

İçerisinde "yerleşmiş" bulunan Rumlarla, Batı Trakya'daki Müslüman-Türkler bu değişimin dışında kalacaklardı. Bunu gerçekleştirmek için de uluslararası bir komisyon kurulacaktı.⁽³⁾

Lozan'da imzalanmış olan sözleşme ve protokol TBMM'nin 23 Ağustos 1923 tarihinde çıkarmış olduğu bir kanun ile onaylanarak yürürlüğe girmiştir.⁽⁴⁾ Bu sözleşmenin ilgili maddesi; mübadele işlemlerinin düzenli bir şekilde yürütülmesi için bir komisyon kurulmasını içermekteydi. Bunun üzerine TBMM'nin 28 Ağustos 1923 tarihli oturumunda Türk Hükümeti tarafından mübadele işlemlerini yürütecek "Muhtelif Komisyon" adlı bir komisyonun kurulması kararlaştırılmıştır.⁽⁵⁾

Lozan Sonrası Mübadele ve Denizli

Lozan'da imzalanan Türk ve Yunan ahalinin mübadelesine dair sözleşme gereğince oluşturulan "Muhtelif Komisyon"un yanında, bir de Türk Hükümeti tarafından 13 Ekim 1923'te "Mübadele İmar ve İskân Vekâleti" kurulmuştur. Hükümetin bu vekâleti kurmaktaki amacı; mübadele süretiyle getirilecek kişilerin nakil ve iskânlarını, bunlardan muhtaç olanların işlerinin bir süre teminini, iskân mıntıklarının tespitini ve ülkenin harap olan yerlerinin imar edilmesini sağlamaktır.⁽⁶⁾

üzere, Honaz, Sarayköy, Çivril, Tavas, Garbıkarağaç (Acıpayam) gibi merkeze bağlı yerlere yerleştirilmiştir.⁽⁷⁾

Bu yerleştirme işlemi, Mübadele İmar ve İskân Nezareti, IV. Mıntika Müdüriyet-i Umûmiyesi, Denizli Valiliği ve Denizli İskân Müdüriyeti işbirliği ile gerçekleştirilmiştir. Mübadelenin gerçekleşmesi için yapılan çalışmalar, ortaya çıkan sorunlar ve çözümleri bu birimlerin ortak çalışması ile giderilmeye çalışılmıştır. Denizli'ye ilk mübadil kafilesi,

Kavala'nın Samakol köyünden gelmiştir. Bu ilk mübadil kafile 637 kişiden oluşmuştur. Bunlar Denizli merkezde 650-700 dönümlük araziye başka yerlerden de bir miktar arazi eklenerek yerleştirilmiştir.⁽¹⁰⁾

Denizli'ye gelen ilk kafileyi, peşi sıra diğer mübadiller izlemiş ve kafileler halinde yukarıda adı geçen yerlere gelmeye başlamıştır. Denizli'ye bu nüfus değişimi sırasında ne kadar mübadilin geldiği hakkındaki rakamlarda farklılıklar vardır. Örneğin Denizli İskân Müdürü Asaf Bey'in Temmuz 1924 yılına ait raporunda, bu zamana kadar 2 440 kişinin Denizli'ye geldiği ve yerleştirildiği ifade edilirken⁽¹¹⁾; dönemin Adalet Bakanı olan ve daha önce Mübadele İmar ve İskân Bakanlığı görevinde bulunmuş olan Mustafa Necati Bey'in 5 Kasım 1924'te TBMM'de yaptığı konuşmasında ise 30 bin kişinin Denizli'ye yerleştirildiğinden söz edilmiştir.⁽¹²⁾

Cumhuriyet'in ilânından yaklaşık dört ay önce alınan hükümet kararıyla, Yunanistan'dan gelecek mübadillerin yerleşmesi için belirlenen yerlerinden biri olan Denizli, ülke içinde ayrılan 10 iskân bölgesinden İzmir ve çevre illerin yer aldığı IV. bölgedeydi. Bu nüfus değişimi sırasında ortalama 30 bin kişi Denizli'ye göç etmişti.

Türk Hükümeti 17 Temmuz 1923'te yayınlamış olduğu kararname ile de mübadil olarak gelecek halkın iskân bölgelerine nasıl gidecekleri, muhtaç olanların işlerinin nasıl karşılanacağı konuları üzerinde durmuş ve ülkeyi de 10 iskân bölgesine ayırmıştır. Denizli, İzmir ve çevre illerin içinde bulunduğu IV. bölgede yer almıştır. Bu bölge, mübadele süresinde en faal olan mıntıklardan biri olmuştur.

Mübadeleye 1 Mayıs 1923'ten itibaren başlanacaktı.⁽⁷⁾ Ancak, ortaya çıkan bazı sorunlar nedeniyle nüfus değişimine geç başlanmış, ilk mübadiller Ağustos 1923'ten itibaren Denizli'ye gelmiştir. Mübadiller, yoğun olarak 1924'ten itibaren yoğun olarak Denizli'ye gelmeye başlamıştır. Bu yıldan itibaren mübadillerin yoğunluğu azalmıştır.⁽⁸⁾

Denizli'ye daha çok Grebena, Naslıç, Kesriye, Kavala, Siroz, Drama ve Florina'dan gelen göçmenler yerleştirilmiştir. Gelen kafileler Denizli merkez başta olmak

Dönemin bakanının dile getirmiş olduğu bu rakam ortalama bir sayı olmalıdır. Zira, konuşmasında Türkiye'nin diğer yerlerine ilişkin vermiş olduğu rakamlarda da hep yuvarlak rakam kullanmıştır.⁽¹³⁾ Bu rakamın, genel toplamda aşağı yukarı doğru olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü; Millî Mücadele sona erdiği 1922'de 243 bin olan Denizli nüfusu, Cumhuriyet'in ilân edildiği 1923'te 275 bin kişiye ulaşmıştır.⁽¹⁴⁾ Denizli'den Yunanistan'a göç eden Rum nüfusun çok az olduğu da düşünülürken, nüfus değişiminin en fazla yaşanmış olduğu yıla ilişkin rakamda Denizli'ye gelen Müslüman ahalinin 30-35 civarında bir nüfus olduğu ifade edilebilir. Bunun da Cumhuriyetin ilk yıllarında Denizli ve çevresindeki nüfus yapısı ve özelliklerinde önemli bir değişim, dönüşüm ve hareketlenme sağladığını söylemek mümkündür.

1922-1923 yılları arasında yoğunlukla yaşanan bu nüfus değişiminde, Denizli'ye daha çok Grebena, Naslıç, Kesriye, Kavala, Siroz, Drama ve Florina'dan gelen göçmenler yerleştirilmişti. Gelen kabileler Denizli merkez başta olmak üzere, Honaz, Sarayköy, Çivril, Tavas, Acıpayam'a yerleştirilir. Bu durum, Denizli'nin genel nüfusunda o sene bir artışın yaşanmasına neden olmuştur.

Kemal Yalçın, "Emanet Çeyiz"

Emanet Çeyiz
Mübadele Sonrası
KEMAL YALÇIN

Mübadele İnsanlarını Honaz'lı yazar Kemal Yalçın "Emanet Çeyiz" adlı romanında ele alır. 1924 m ü b a d e l e s i n d e topraklarını terk etmek zorunda bırakılan, ama bir gün mutlaka dönecekleri ümidini taşıyarak göç eden insanların hayatı anlatılır bu romanda.

Denizli'nin Honaz köyü'nde yaşayan Rum ailenin, sürgüne gönderilirken Müslüman komşularına bıraktığı kızlarının çeyizinin, yaklaşık seksen yıl sonra aileye geri verilmiş hikâyesidir roman. Kemal Yalçın'ın, dedesine emanet edilen çeyizi teslim etmek üzere Minoğlu ailesinin izini sürerken, Yunanistan'a gönderilen 15 Rum ve Yunanistan'dan Honaz'a gelen 15 Türk mübadilin hayat hikâyesini ve duygularını kendi ağzlarından aktardığı roman.

Kemal Yalçın bu romanıyla üç ödül alır: 1998'te Abdi İpekçi Dostluk ve Barış Özel Ödülü, 1998'te Kültür Bakanlığı Roman Başarı Ödülü, 1999'da Türkiye-Yunanistan Dostluk ve Barış Ödülü.

Sözlük:

Adalar Denizi

Hem Osmanlı döneminde, hem de Cumhuriyetin ilk yıllarında, bugün Ege Denizi olarak ifade edilen ve Yunanlılar tarafından coğrafya literatürüne yerleştirilmiş olduğu belirtilen denizin ismi, Adalar Denizi veya Akdeniz'dir. Burası için genellikle de Adalar Denizi kullanılmıştır. Bu konu hakkında bkz.: Faik Sabri (Duran), Yeni Türkiye Coğrafyası, İstanbul, 1928, s. 128-150. Ayrıca, bu denizin ismi Ak Deniz olarak da kullanılmıştır. Türkler yönleri renklerle ifade ettikleri ve bu bağlamda Batı: Ak, Doğu: Mavi, Kuzey: Kara ve Güney: Kırmızı ile adlandırıldığı için, Mustafa Kemal Atatürk, Büyük Taarruz sonrasında askerlerine vermiş olduğu o tarihi emrinde "Ordular, İlk Hedefiniz Akdeniz'dir..." demiş, Türk ordusu da batıdaki denize yani Akdeniz'e gitmiştir. Bu nedenle, bu çalışmada Atatürk döneminde dahi yaygın bir şekilde kullanılan Adalar Denizi terimi kullanılmıştır.

Rumlar

Rum terimi "Urum" olarak da bilinmektedir. Müslümanların, Anadolu'da, Roma ve Doğu Roma (Bizans) İmparatorluklarının yönetimi altında yaşayan, etnik kökenleri ne olursa olsun, bütün Hıristiyanlara vermiş olduğu addır. Onun için, Anadolu'nun ismi "Diyâr-ı Rum"dur. Rum ve Rumlar ile Yunan ve Yunanlılar kavramları arasında etnik açıdan herhangi bir ilişki söz konusu değildir. Yunanlıların kökeni farklıdır. Ancak, yanlış kullanım nedeniyle bugün Rum=Yunan olarak bilinmekte ve algılanmaktadır. Bkz: "Rum", Anabritannica Genel Kültür Ansiklopedisi, Cilt:26, İstanbul 1987, s.388.

Notlar

- 1- Ramazan Tosun, Türk-Rum Nüfus Mübadelesi ve Kayseri'deki Rumlar, Niğde 1998, s.63.
- 2- Nurettin Gülmez, Kurtuluş Savaşında Anadolu'da Yeni Gün, Ankara 1999, s.189-192.
- 3- Rifat Uçarol, Siyasî Tarih, İstanbul 1985, s.479.
- 4- Kemal An, Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925), İstanbul 1995, s.1
- 5- Ramazan Tosun, a.g.e., s.75-76.
- 6- Kemal An, "1923 Türk-Rum Mübadele Anlaşması Sonrası İzmir'de Emval-i Mevruke ve Mübadil Göçmenler", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: VI, Sayı:18, Ankara 1990, s.635
- 7- Ömer Düri Tersal, "Azınlıkların Mübadelesi, Türk-Yunan İlişkilerinin Geçmişinde Bir Örnek", Tarih ve Toplum, Cilt: IX, Sayı: 53, İstanbul 1988, s. 47.
- 8- Ayfer Özçelik, "Denizli'de Mübadillerin İskanı", Kafalı Armağanı, Ankara 2002, s.393.
- 9- İskan Tarihçesi, İstanbul 1932, s.19.
- 10- T.C.Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 272.11.19.91.8.(4).
- 11- BCA, 272.11.19.91.8.(4).
- 12- TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem: 2, İçtimaî: 2, Cilt: 10, s.59.
- 13- Örneğin: 30.000 Dramal'nın Samsun ve çevresine, 10.000 kişinin Malatya ve çevresine, 22.000 kişinin Amasya-Tokat çevresine, 43.000 kişinin Manisa ve çevresine, 60.000 kişinin Çatalca ve çevresine yerleştirildiğini ifade etmiştir.
- 14- T.C. Denizli Vilâyeti, Cumhuriyet'in 15. Yıldönümünde Denizli, Denizli, 1938, s. 39-40.

İlave Not:

- Geçmişten Günümüze Denizli'de yer alan mübadele konulu yazılar:
- 1-Ziya Tikiroğlu, "Yunanistan'da Honaz'lı Mübadele İnsanları", Sayı: 11, s.36-39.
 - 2- Ercan Haytoğlu, "Bir Mübadele Çınarı: Mustafa Akan", Sayı: 11, s.40-48.

geleceğe yeşil bir vadi...

tarımsal kirliliği önleme projemize AB'den destek

çok gübre, çok ilaç çok ürün değildir...

doğru gübreyi, doğru ilacı;
doğru miktarda,
doğru zamanda kullanalım

*Bu belge Avrupa Birliği'ne katkı ile hazırlanmıştır. Bu belgeyi yayınladığı üzere DOÇEV'inde ve diğer faaliyetlerinde de bu belgeyi hiçbir şekilde Avrupa Birliği'ne götürecek şekilde kullanması yasaktır.

Hızlı sanayileşme ve kentleşme sonucunda oluşan sanayi ve evsel atıklar ile hatalı kullanılan tarım kimyasallarından Büyük Menderes Havzası olumsuz etkilenmektedir. Havzadaki toprak ve su kirliliğinin önlenmesi konusunda geliştirdiğimiz BÜYÜK MENDERES HAVZASI'NDA TARIM KİMYASALLARININ BİLİNÇLİ KULLANIMININ YAYGINLAŞTIRILMASI projemiz, AVRUPA BİRLİĞİ çevre fonu tarafından destekleniyor. Denizli Ziraat Odası ortaklığı yürüttüğümüz projede, Sarayköy'e bağlı köylerdeki çiftçilere Havza'nın yaşamımızdaki yeri, tarım kimyasalların kullanımı ve etkileri konularında bilgiler aktarılırken, okullarda da çevre eğitim seminerleri düzenlenmektedir.

Emek Caddesi No:151 DENİZLİ Tel:0.258.265 11 11 Faks:0.258.265 63 69
www.docev.org.tr docevvakfi@ttmail.com

Necip Ali Küçüka'nın eşi Şaziye Hanım
(Ali Küçüka albümünden)